

MACIEJ ADAM PIENKOWSKI

Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego

„To jest *firmamentum potestatis regia*”. Wojsko kwarciane w latach 1587–1588

Abstract

The article discusses the numbers and functioning of the *wojsko kwarciane* (Quartered Army) in the turbulent third interregnum and in the first year of the reign of Sigismund III. Thanks to the access to the previously unused fiscal and military materials, it was possible to determine the size of this army in individual quarters of the period of interest and the names of the captains. No less important aspect is the political context of the use of *wojsko kwarciane* in a situation of the election parliament being split and attempts made to weaken the position of the Grand Hetman of the Crown, Jan Zamoyski, and the subjecting of his prerogatives to a nationwide discussion.

W referacie wygłoszonym podczas „XX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich” w 2019 r. Mirosław Nagielski zauważył, że „trudna jest sytuacja dla badań nad wojskiem kwarcianym w latach 1563–1648 gdyż nie zachowały się rachunki skarbowo-wojskowe dla panowania dwóch pierwszych Wazów takie jakie mamy dla drugiej połowy XVII w. tj. w latach 1648–1696. Jeśli epoka batoriańska i wyprawy na Moskwę lat 1579–1581 zyskały szczegółowe opracowania ze strony Henryka Kotarskiego to już panowanie Zygmunta III pozostawia wiele do życzenia”.¹ Należy w pełni zgodzić się z tą konstatacją, dodając, że wyjątkowo słabo zbadany pod kątem funkcjonowania armii koronnej jest schyłek rządów Stefana Batorego i początki panowania jego następcy.

---

¹ Cyt. za Mirosław Nagielski, „Historiografia wojskowa epoki nowożytnej (XVI–XVII wieku) – stan badań i perspektywy rozwoju.” Referat, „XX Powszechny Zjazd Historyków Polskich”, Lublin, 2019, mps.

Jeśli chodzi o dokonania historiografii w odniesieniu do wojska z lat 1587–1588, należy przede wszystkim wskazać opracowanie Jana Wimmera, „Wojsko i skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII w.”² w którym starał się on ustalić liczebność armii koronnej dla tego okresu, w tym wojsk kwarcianych. Ustalenia Wimmera warto jednak zweryfikować i przede wszystkim uszczegółowić, uzupełniając o nowe materiały wojskowo-skarbowe. Trzeba również podkreślić, że dotychczas głębszym zainteresowaniem badaczy cieszyła się głównie bitwa pod Byczyną (stoczona 24 stycznia 1588 r.) oraz oblężenie Krakowa przez armię arcyksięcia Maksymiliana Habsburga.³ O roli buławy wielkiej koronnej w bezkrólewiu pisał Przemysław Gawron, zwracając uwagę na spory toczone w trakcie trzeciego bezkrólewia na temat zakresu prerogatyw tego dygnitarstwa.⁴ Zagadnienie to zostało następnie szczegółowo omówione w artykule autorstwa Anny i Macieja Pieńkowskich, podnoszących problem z jednej strony rosnącej pozycji hetmana w życiu publicznym Rzeczypospolitej końca XVI stulecia, zaś z drugiej prób społeczeństwa szlacheckiego, zmierzających do prawnego uregulowania przez szlachtę niejasnego statusu hetmana w czasie *interregnum* oraz obecności żołnierzy na elekcji.⁵ Gawron podjął się także tematyki tworzenia kadry oficerskiej w okresie panowania Zygmunta III (z naciskiem na drugą połowę panowania), zwracając uwagę przede wszystkim na wpływ króla i hetmanów oraz zakres współpracy między nimi w kwestii wystawiania listów przypowiednich i mianowania rotmistrzów.⁶

² Jan Wimmer, „Wojsko i skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII w.,” *Studia i Materiały do Historii Wojskowości (SMHW)* 14, cz. 1 (1968): 391.

³ Marek Plewczyński, *Byczyna 1588* (Warszawa: Bellona, 1994); Plewczyński, *Bitwa pod Byczyną 24 stycznia 1588*, *SMHW* 17, cz. 1 (1971): 125–170; Włodzimierz Kaczorowski, *Bitwa pod Byczyną* (Opole: Wyd. Państwowego Instytutu Naukowego, 1988); Kaczorowski, „Zwycięstwo Jana Zamoyskiego nad arcyksięciem Maksymilianem w bitwie pod Byczyną w świetle szesnastowiecznych gazet ulotnych,” w *Per saecula ad tempora nostra. Sbornik prac k sedesatym narozenina prof. Jaroslava Panka*, red. Jiří Mikulec i Miloslav Polívka (Praha: Wyd. Akademie věd České republiky, 2007), 583–587; Kazimierz Lepszy, *Oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiliana* (Oświęcim: Napoleon V, 2015, wyd. 2); Tadeusz Wasilewski, „Trzy nieznanne relacje o wyprawie arcyksięcia Maksymiliana na Kraków w 1587 r.,” *Przegląd Historyczny* 59, z. 3 (1968): 280–286; Wimmer, *Odparcie najazdu arcyksięcia Maksymiliana w 1587–1588 r.* (Warszawa: Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1955).

⁴ Przemysław Gawron, *Hetman koronny w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej w latach 1581–1646* (Warszawa: Wyd. Neriton 2010), 180–195.

⁵ Anna Pieńkowska i Maciej Adam Pieńkowski, „Spory o prerogatywy buławy wielkiej koronnej w latach 1587–1589,” w *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, red. Zbigniew Hundert, Jan Jerzy Sowa i Karol Źojdź, t. 6 (Oświęcim: Napoleon V, 2017), 21–52.

⁶ Gawron, „Proces tworzenia kadry oficerskiej armii koronnej w czasach Zygmunta III Wazy (1587–1632),” w *Organizacja armii w nowożytnej Europie: struktura – urzędy – prawo – finanse*, red. Karol Łopatecki (Zabrze: Wyd. Inforteditions, 2011), 243–276.

Warto również wspomnieć o monografii Anny Filipczak-Kocur poświęconej skarbowi koronnemu, gdzie można odnaleźć informacje o ogólnych wydatkach na armię.⁷

Celem niniejszego opracowania, zawierającego edycję źródłową, jest przybliżenie szerszemu gronu badaczy historii wojskowości problematyki funkcjonowania wojska kwarcianego w burzliwym okresie trzeciego bezkrólewia oraz w pierwszym roku panowania Zygmunta III. Okres ten, zwykle kojarzony przede wszystkim z bitwą pod Byczyną, był również wypełniony sporami wśród senatorów i szlachty o prerogatywy buławy wielkiej koronnej, przechodzącej w tym czasie przeobrażenia w jeden z najpotężniejszych urzędów państwa polsko-litewskiego. Dodatkowym, ale nie mniej istotnym celem, jest ustalenie liczebności oraz nazwisk rotmistrzów wojska kwarcianego w tych latach, czego próżno szukać w literaturze przedmiotu.

Niestety, braki źródłowe dla lat 1586–1588 powodują, że nie jest możliwe odtworzenie składu kadry oficerskiej jednostek kwarcianych ani tym bardziej ich składu społecznego czy pochodzenia terytorialnego żołnierzy. Zachowane rękopisy z Archiwum Skarbu Koronnego (ASK) Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AGAD) zawierają cenny popis rot koronnych pod Glinianami, Brzeżanami i Trembowłą z drugiej połowy 1589 r., lecz analogicznych dokumentów brakuje dla okresu poprzedzającego. Funkcjonowanie zaś wojsk kwarcianych w latach 1589–1591 wymagałoby, w moim przekonaniu, oddzielnego potraktowania, w tym pogłębionych badań genealogicznych nad towarzyszami poszczególnych chorągwi. Dodatkowo, okres ten charakteryzuje się napiętą sytuacją wewnętrzną, dużym najazdem tatarskim w 1589 r., przygotowaniem do wojny z Imperium Osmańskim w 1590 r., co wiązało się z rozbudową armii koronnej oraz pierwszą w dziejach Rzeczypospolitej konfederacją żołnierską zawiązaną pod przywództwem hetmana polnego koronnego Stanisława Żółkiewskiego w drugiej połowie 1590 r.⁸

Odtworzenie liczebności oraz sporządzenie wykazu rot wojska kwarcianego w latach 1587–1588 jest możliwe dzięki zachowanym rachunkom pisarza polnego koronnego, znajdującym się w AGAD, ASK, dział LIV, Zbiór pism rozmaitych tyczących się dóbr królewskich, 1494–1802, sygn. 17 pod nieco mylącym tytułem *Summariae rationes ex proventibus publicis Regni primo in comitiis Warsoviensibus 1589 postea Lublini a. 1591 coram deputatis exhibita*, gdyż zawiera on również listę rot kwarcianych sprzed 1589 r. oraz zapisy konfederacji generalnej warszawskiej z 7 marca 1587 r.

⁷ Anna Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648: projekty, ustawy, realizacja* (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2006), 71–78.

⁸ Zob. Pieńkowski, „Kwestia wojny z Turcją na sejmie warszawskim 1590 r.,” w *Studia historyczno-wojskowe*, red. Plewczyński i Marek Wagner, t. 6 (Siedlce: Wyd. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Siedlcach, 2015), 11–42.

w Warszawie po śmierci Batorego, która zajęła się problemem obronności ziem południowo-wschodnich Rzeczypospolitej.⁹ Pierwszy z wymienionych dokumentów umieszczam na końcu tekstu w formie aneksu jako dodatek źródłowy, wzbogacony o rękopis z Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie (B. Czart.), zawierający zgodę króla na wybranie żołądu przez kwarcianych z ekonomii samborskiej w województwie ruskim, co stanowi interesujący przykład, jak radzono sobie z zaspokojeniem płacy żołnierzowi w sytuacji, gdy skarb koronny miał trudność w wygzekwowaniu postanowień podatkowych sejmu.¹⁰

Znaczenia wojska kwarcianego, zwłaszcza w burzliwym dla kraju okresie, jakim zawsze jest zmiana panującego, nie da się prawidłowo zrozumieć w oderwaniu od kwestii politycznych. Ciesząca się powszechnym zainteresowaniem bitwa pod Byczyną była nie tylko kulminacyjnym momentem wojny o tron polski między królewiczem szwedzkim Zygmuntem i arcyksięciem Maksymilianem, ale również – co zwykle umyka autorom – smutnym epilogiem kilkuletniego sporu wewnętrznego, który zrodził się podczas rządów Batorego.¹¹ Jego konsekwencje były dalekosiężne i złożone, determinując silne napięcia w obrębie senatu i szlachty w pierwszej połowie rządów Zygmunta III.¹²

Rola armii koronnej w okresie panowania króla Stefana I wzrosła. Wynikało to z kilku czynników. Pierwszym i najważniejszym było rozszerzenie uprawnień buławy wielkiej koronnej w przywileju wydanym w obozie wojennym

⁹ „«Konfederacja Generalna Warszawska», Warszawa, 7 III 1587,” w *Volumina Constitutionum*, oprac. Stefan Grodziski, t. 2, 1550–1609, cz. 2, 1587–1609 (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2008), 18–27.

¹⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK), dz. LIV, nr 17, Summariae rationes ex preventibus publicis Regni primo in comitiis Warsoviensibus 1589 postea Lublini a. 1591 coram deputatis exhibita, b.m., b.d., 18r–20v; Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie (dalej: B. Czart.), nr 93, Obligacja przez K.J.M. tymże P. żołnierzom za potrzebą Koronną dana, Kraków, 11 VI 1588 r., 497r–497v. Dodatkowo w AGAD, ASK, dz. II, nr 33, 4a–15a znajduje się wykaz rot stacjonujących w niektórych twierdzeniach Korony w latach 1587–1588 pod nazwą *Distributa milites tempore interregni 1587*. Wykaz ten nie odnosi się do wojsk kwarcianych, a do załóg poszczególnych zamków na utrzymaniu sejmików, głównie województwa krakowskiego i ruskiego: Krakowa, Oświęcimia, Spiszu, Lubowli i Sanoka. Poza nazwiskami rotmistrzów wymienia kwartały służby i wysokość żołądu.

¹¹ Zob. Ewa Dubas-Urwanowicz, *O nowy kształt Rzeczypospolitej. Kryzys w państwie w latach 1576–1586* (Warszawa: Wyd. „DiG”, 2013).

¹² Zob. Pieńkowska, *Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólewia po śmierci Stefana Batorego* (Pułtusk: Wyd. Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, 2010); Pieńkowski, *Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej. Sejm koronacyjny Zygmunta III 1587/1588 i sejm pacyfikacyjny 1589 roku* (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2021); Agnieszka Paulowska-Kubik, *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu* (Toruń: Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2019).

pod Woronicem na hetmaństwo wielkie dla Jana Zamoyskiego w 1581 r. Od tego momentu datuje się dożywotność tego urzędu, co wyraźnie wzmocniło jego pozycję w odniesieniu do innych urzędów centralnych.¹³ Wojsko kwarciane nie było wprawdzie liczne, gdyż dochody z dóbr domeny monarszej pozwalały na roczne utrzymanie niewielu rot w służbie, ale nie ulega wątpliwości, że Zamoyski jako kanclerz wielki koronny skrupulatnie dbał o kariery swoich protegowanych, dzięki czemu wielu rotmistrzów (przede wszystkim w latach 1581–1586) otrzymało intratne królewszczyzny, tworząc jeden z filarów „królewskiej grupy wsparcia”, a jednocześnie zaplecze polityczne samego kanclerza.¹⁴ Nie ulega również wątpliwości, że złączenie buławki z pieczęcią zapewniło Zamoyskiemu wpływy, jakimi nie mógł się pochwalić żaden dotychczasowy hetman koronny.¹⁵ Wpisywało się to w szerszy program króla, który wzmacniając Zamoyskiego pragnął uczynić go swoim „superministrem” – podporą w drodze do powiększenia władzy tronu, niestety kosztem równowagi w kręgach elity władzy.¹⁶

W ciągu kilku lat „pan na Zamościu” związał ze swoją osobą rotmistrzów, spośród których część doczekała się nominacji w różnym czasie na dygnitarstwa oraz urzędy senatorskie. W obliczu walki o władzę i wpływy z opozycją królewską, złożoną z magnatów koronnych w osobach braci Zborowskich: Andrzeja, marszałka nadwornego koronnego, Jana, kasztelana gnieźnieńskiego, banity Krzysztofa oraz Stanisława Górki, wojewody poznańskiego, dysponującego dziedziczną fortuną w Wielkopolsce, zwierzchnictwo nad armią koronną było atutem nie do przecenienia. Tym bardziej w obliczu nieobsadzonego hetmaństwa polnego koronnego po śmierci w 1584 r. Mikołaja Sieniawskiego, sprawującego bezpośrednią komendę nad kwarcianymi.¹⁷ Kompetencje między obydwoma buławami nie były bowiem ściśle określone prawnie, co mogło stwarzać zarzewie konfliktów, zwłaszcza że Sieniawski był związany z rywalem Zamoyskiego, wojewodą podolskim i hetmanem wielkim koronnym w latach 1579–1580 Mikołajem Mieleckim.¹⁸ Ten ostatni

¹³ Gawron, *Hetman koronny*, 74–75.

¹⁴ Dubas-Urwanowicz, *O nowy kształt*, 184–199; Wojciech Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku: małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści* (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 1997), 136–140.

¹⁵ Stefan Kieniewicz, *Senat za Stefana Batorego* (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2000), 288.

¹⁶ *Ibid.*, 273.

¹⁷ Zob. Plewczyński, „Sieniawski Mikołaj,” *Polski Słownik Biograficzny (PSB)* 37, (1996/1997): 130–135; *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej. Spisy*, red. Antoni Gąsiorowski, t. 10, *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*, oprac. Krzysztof Chłapowski et al. (Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1992), 46.

¹⁸ Zob. Ryszard Przybyliński, *Hetman Wielki Koronny Mikołaj Mielecki (ok. 1540–1585)* (Warszawa: Wyd. Adam Marszałek, 2002), 235–247; Dubas-Urwanowicz, *O nowy kształt*, 60; Halina Kowalska, „Mielecki Mikołaj,” *PSB* 20, (1975): 759–765.

pożegnał się jednak ze światem w 1585 r., a dodatkowo, co warto podkreślić, Batory zadbał, aby w przywileju dla „pana na Zamościu” buławie wielkiej podporządkować hetmana nadwornego koronnego, którym był w tym czasie J. Zborowski.¹⁹

Wimmer w swoim opracowaniu podkreślił, że w 1585 r. po burzliwym sejmie, gdzie rozpatrywano sprawę Zborowskich, król podjął decyzję o redukcji liczebności wojska kwarcianego z 1404 koni w 13 rotach do 550 koni w 5 rotach oraz pozostawieniu niewielkich załóg piechoty w Kamieńcu Podolskim, Braclawiu, Kaniowie i Kijowie.²⁰ Wśród kwarcianych widzimy wówczas chorągiew hetmana wielkiego koronnego pod Mikołajem Uhrowieckim w sile 200 koni; chorągiew starosty braclawskiego Jerzego Strusia w sile 100 koni; starosty chmielnickiego Jakuba Strusia w sile 100 koni; chorągiew strażnika polnego koronnego i starosty barskiego Stanisława Golskiego w sile 100 koni oraz 100-konną chorągiew Temruka Szymkowicza.²¹ Wimmer nie pokusił się jednak o znalezienie przyczyny tak dużej redukcji szczupłych sił kwarcianych, które były dalece niewystarczające nawet do ogólnego patrolowania rozległej granicy, zwłaszcza że monarcha snuł plany kolejnej wielkiej wojny z Moskwą.²² Ślady tego problemu odnajdujemy w liście starosty braclawskiego Strusia trzymającego rotę husarską w liście do J. Zamoyskiego z 6 kwietnia 1585 r., gdzie rotmistrz żali się: „przy tym też uniżenie WM-ci swego m. pana proszę o przyczynienie roty i poratowanie żołdem. Także i kuchenne pieniądze, abych je za m-ciwą przyczyną WM-ci otrzymać mógł, bowiem WM-ciwy panie, będąc na tej Ukrainie zewsząd niebezpieczeństwa dosyć mam, nie tylko od Tatarzyna, Turyczna, Wołoszyna, ale i od swawolnych ludzi, którzy zwykli pokój popospolity turbować”.²³ Pomimo więc faktu, że kwarcianych było mało, ci nie mogli liczyć na regularny żołd. W schyłkowym okresie panowania Batorego wpływy do skarbu w Rawie były wyjątkowo małe, wynosząc w latach 1585–1586 zaledwie niecałe 64 tys. zł, co było wynikiem poważnych zaniedbań w egzekwowaniu należnej części dochodów z królewszczyzn.²⁴

Nieliczne rotę kwarciane mógł dofinansować planowany na luty 1587 r. sejm zwyczajny, gdzie – jak się przypuszcza – monarcha miał zamiar przedstawić swoje ofensywne plany względem wschodniego sąsiada

¹⁹ Gawron, *Hetman koronny*, 409.

²⁰ Wimmer, *Wojsko i skarb*, 5.

²¹ Ibid.

²² Dubas-Urwanowicz, *O nowy kształt*, 70.

²³ „Jerzy Struś do Jana Zamoyskiego, Borodyca, 6 IV 1585,” w *Archiwum Jana Zamoyskiego (AJZ)*, oprac. Lepszy, t. 4 (Kraków: Drukarnia W.L. Anczyc i spółka, 1949), 18–19.

²⁴ Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej*, 71; Anna Sucheni-Grabowska, „Losy egzekucji dóbr domeny w latach 1574–1650,” *Kwartalnik Historyczny* 80, z. 1 (1973): 7.

Rzeczypospolitej i uzyskać nadzwyczajne podatki. Do obrad nie doszło, gdyż Batory niespodziewanie zmarł w Grodnie w grudniu 1586 r., co oznaczało kolejne w ciągu zaledwie 14 lat *interregnum* i zwołanie przez prymasa Stanisława Karnkowskiego sejmiku konwokacyjnego, mającego wyznaczyć termin i miejsce elekcji.²⁵ Tymczasem atmosfera w kraju była niezwykle napięta. Zgon monarchy uaktywnił opozycję, która rozpoczęła szeroko zakrojone działania agitacyjno-propagandowe, podnosząc liczne nadużycia króla i kanclerza. Jednym z najistotniejszych zarzutów wobec Zamoyskiego było złączenie buławy z pieczęcią, co część szlachty postrzegą jako złamanie zasady o inkompatybilności, a także dożywotność hetmaństwa, które dotychczas nadawano na czas trwania kampanii wojennej.²⁶ Po raz pierwszy kwestie te uwidoczniły się na przedsejmowym sejmiku województwa krakowskiego w Proszowicach, obradującego w dniach 17–18 grudnia 1586 r. Wówczas zebrana szlachta zdecydowała o zaciągnięciu w obronie i na koszt województwa oraz stołecznego Krakowa 1 tys. koni i 300 pieszych pod rozkazami wojewody krakowskiego Andrzeja Tęczyńskiego.²⁷ Wywołało to opór ze strony tamtejszego starosty i bliskiego współpracownika Zamoyskiego – Mikołaja Zebrzydowskiego. Starosta uważał bowiem, że uchwała proszowicka nie tylko podważa jego władzę starościńską nad miastem, ale również hetmańską, ponieważ buławie powinny podlegać wszystkie siły zbrojne w Koronie. Zarzut ten został jednak częściowo odparty i szlachta przyznała słuszność racjom marszałka nadwornego koronnego Andrzeja Zborowskiego, który był zdania, że szlachta na czas bezkrólewia ma prawo przy zawiązywaniu lokalnej konfederacji zapewnić jej wsparcie wojskowe niezależnie od władzy Zamoyskiego. Niemniej zgodzono się, aby pieczęć nad Wawelem miał starosta, a tym samym, aby zabezpieczył on insygnia koronacyjne. Niedługo po tym postanowienia te potwierdził sejmik generalny dla Małopolski.²⁸

²⁵ Wypada dodać, że przed śmiercią władcy kancelaria koronna zdążyła wysłać na sejmiki legację królewską. Z tego powodu niektóre sejmiki w momencie śmierci króla już obradowały, gdyż szlachta nie była świadoma zaistniałej sytuacji. Część z nich na wieść o śmierci Batorego zmieniła porządek obrad, inne postanowiły się zebrać ponownie po otrzymaniu nowych uniwersałów od prymasa. Zob. Pieńkowska, *Zjazdy i sejmy*, 29–88.

²⁶ Wprawdzie uchwały sejmu 1562/1563 nie odnosiły się do kwestii łączenia urzędów senatorskich z dygnitarstwami, ale szlachta uważała, że problem ten nie został zamknięty i zakaz należał w przyszłości rozciągnąć na inne urzędy, w tym buławę.

²⁷ Pieniądze miał w pierwszej kolejności wyłożyć Tęczyński ze zobowiązaniem, iż sumy te zostaną mu później zwrócone. W drugiej połowie roku, kiedy arcyksiążę wkroczył w granice Korony, siły te przeorganizowano. Liczyły 910 koni jazdy (4 chorągwie) oraz 930 porcji piechoty (6 rot), broniąc głównie Krakowa, a także Oświęcimia, Sanoka i Lubowli. Zob. Wimmer, *Skarb i wojsko*, 6.

²⁸ Pieńkowska i Pieńkowski, *Spory o prerogatywy buławy*, 25–26, 54–58.

Ataki na prerogatywy buławy nie zaskoczyły kanclerza. W grudniu w liście do kasztelana trockiego Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” pisał: „tęskno mnie, że tak długo z Wmcią swym [...] jestem w milczeniu. Pozbawiły mię to zjazdy, to opatrowania tych i owych potrzeb, to też i turbacyjki, nie wiem jako mam rzec, jeśli a *falsis fratribus* czyli *alumnis*”.²⁹ W rzeczywistości był to dopiero początek problemów Zamoyskiego z władzą hetmańską. Kanclerz przekonał się o tym osobiście podczas sejmiku lwowskiego dla województwa ruskiego, który zebrał się 7 stycznia 1587 r. Nieufna wobec niego szlachta ruska obrała na marszałka sejmikowego stronnika Zborowskich, Mikołaja Jazłowieckiego, starostę śniatyńskiego.³⁰ Ten zasugerował, że podczas *interregnum* urząd hetmański powinien zostać zawieszony, gdyż władza buławy płynęła z majestatu monarszego.³¹ Dodatkowo część obecnych chciała, aby w związku z nieobsadzeniem buławy polnej wyznaczyć hetmana sprawującego dowództwo nad kwarciarnymi z nominacji szlachty. Wprost mówiono, że jeśli hetman wielki jest dla całej Korony, to dla obrony „Ruś musi mieć swego”.³² Tego rodzaju propozycje były absolutnie nie do przyjęcia dla Zamoyskiego, mającego w szeregach szlachty również swoich obrońców, wskazujących, że skoro przywilej na buławę wydał król, to kompetencji tego urzędu nie można zmienić w okresie bezkrólestwa, a dopiero po nim, kiedy nowy monarcha ewentualnie inaczej określi ramy prawne urzędu.³³

Dyskusja na sejmiku lwowskim w sposób bezpośredni dotyczyła wojska kwarciarnego. Opozycja ostrzegała szlachtę, że może ono zostać wykorzystane przez Zamoyskiego w bieżących rozgrywkach wewnętrznych, w roli „zbrojnego ramienia”, chyba że odbierze mu się komendę nad nim na rzecz wakującej buławy polnej. Propozycja ta – pomijając kontekst walki politycznej – nie trafiła jednakże do ogółu zebranych, gdyż obawiali się oni, że ograniczenie władzy hetmana wielkiego może zagrozić bezpieczeństwu granicy południowej. Dlatego żądanie wyboru hetmana polnego nie znalazło odzwierciedlenia w tamtejszych postanowieniach. Niemniej postulaty wysunięte podczas sejmiku przez szlachtę ruską, choć nieujęte w uchwale kapturowej, odbiły się szerokim echem nie tylko na pozostałych sejmikach w Koronie, ale również później podczas sejmu konwokacyjnego. Nie ma konieczności w tym miejscu streszczania dyskusji na wszystkich znanych

²⁹ „Jan Zamoyski do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła «Sierotki», Zamość, 4 II 1587 r.,” w *Scriptores Rerum Polonicarum: Archiwum Domu Radziwiłłów*, oprac. August Sokołowski, t. 8 (Kraków: Nakładem księcia Antoniego Radziwiłła, 1885), 93.

³⁰ Roman Żelewski, „Jazłowiecki Mikołaj,” *PSB* 11, (1964–1965): 124–126.

³¹ Gawron, *Hetman koronny*, 180.

³² Pieńkowska i Pieńkowski, *Spory o prerogatywy buławy*, 29.

³³ *Ibid.*

zjazdach, lecz warto nadmienić, iż podczas przedkonwokacyjnego sejmiku proszowickiego (odbywał pod koniec stycznia) zwolennicy Zamoyskiego domagali się powiększenia wojska kwarcianego do takiej liczby, „która pozwoliłaby niebezpieczeństwu wszelkiemu zabiegać”.³⁴ Niewykluczone więc, że niektórzy przedstawiciele szlachty krakowskiej dopuszczali możliwość użycia kwarcianych do stłumienia niepokojów wewnętrznych. Postulat ten – w istocie radykalny i prowokacyjny – był argumentem w rękach opozycji na rzecz ograniczenia władzy Zamoyskiego.

Do problemu jurysdykcji buławy powrócono w czasie sejmu konwokacyjnego, obradującego w dniach 2 lutego – 9 marca 1587 r. Kanclerz po doświadczeniach wyniesionych z sejmików przedkonwokacyjnych, zdawał sobie sprawę, że ataki na jego osobę zostaną wznowione. W liście pisany w styczniu z Zamościa do senatorów ubolewał nad tym, że ludzie prywatni mieszają się do jego władzy wojskowej, prosił zatem senatorów o wzięcie go w obronę. W kolejnym liście, z 1 lutego 1587 r., Zamoyski ponowił swe prośby, uczulając senatorów, aby nie ingerowali w prerogatywy jego urzędu. Hetman skarżył się na zjazdy, gdzie „o urządzie i osobie mojej, obelżywe wspomnienia niektórzy czynili”.³⁵ Zamoyski – na prośbę prymasa – nie przyjechał na sejm konwokacyjny. Karnkowski obawiał się, że obecność kanclerza może doprowadzić do rozlewu krwi.

Pierwszym senatorem, który podniósł postulat części szlachty ruskiej o powołaniu hetmana polnego, był wpływowy wojewoda poznański Stanisław Górka. Żądał nie tylko wyznaczenia dowódcy dla rot kwarcianych, ale również powołania komisji nadzorującej wydatki i zaciągi wojska kwarcianego. W sukurs przyszli mu inni nieprzychylni Zamoyskiemu senatorowie, wskazując z kolei na bezprawne ich zdaniem złączenie buławy z pieczęcią. Neutralni panowie, jak biskup kamieniecki Wawrzyniec Goślicki czy podkanclerzy litewski Lew Sapieha, radzili upomnieć Zamoyskiego, „aby buława jego nie na stole przed nim tylko leżała, ale ocierała się o nieprzyjaciela”. Sapieha proponował zaś odsunąć Zamoyskiego od elekcji, przypominając, że priorytetowym jego zadaniem jako hetmana jest zapobieganie zagrożeniom u granic. Wypowiedzi te były aluzją, aby Zamoyski nie przyjeżdżał na elekcję, choć w praktyce trudno było to wyegzekwować, skoro jednocześnie był kanclerzem skupiającym w swoim ręku gros władzy cywilnej.³⁶

Znacznie burzliwsza dyskusja rozgorzała wśród posłów. W roli obrońcy Zamoyskiego wystąpił m.in. wojewodzie ruski Stanisław Żółkiewski argumentujący, że decyzji zmarłego króla nie można zmienić ani cofnąć. Jego

³⁴ Ibid., 31.

³⁵ Ibid., 33.

³⁶ Ibid., 34–35; Gawron, *Hetman koronny*, 190.

adwersarzem był znany legalista, chorąży lwowski Jan Herburt, wytykający Zamoyskiemu i zmarłemu królowi liczne egzorbitancje, czyli nadużycia, wynikające nie tylko z łamania prawa, ale także zasad ustrojowych (jak dążenie do zgody). Doszło między nimi do ostrej kłótni przy asyście licznych pacholków, przez co napiętą atmosferę musieli łagodzić niezależni przywódcy szlachty.³⁷

Pomimo wrogiego nastawienia obydwu zwaśnionych obozów na sejmie konwokacyjnym istniała duża grupa niezależnych senatorów i szlachty, których priorytetem było przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa granic państwa na czas elekcji. Właściwa debata nad tym zagadnieniem rozpoczęła się w połowie lutego. Zdecydowana większość senatorów uznała, że należy przed wyznaczeniem terminu elekcji obmyśleć obronę Rusi koronnej. Najszerzej na temat obrony granic mówił biskup kamieniecki Goślicki, który proponował dwa rozwiązania. Po pierwsze, wskazywał na potrzebę wzmocnienia załóg twierdz: Kamieńca Podolskiego, Kijowa, Krakowa oraz zamków inflanckich: Dorpatu, Parnawy, Rygi i innych. Po drugie, proponował uszczelnienie granic, apelując o upomnienie hetmana, przypominając mu, że powinien być blisko nieprzyjaciela.³⁸

Kolejną kwestią stało się zabezpieczenie pieniędzy na finansowanie zaciągów. Proponowano przeznaczyć na ten cel środki z ekonomii królewskich oraz prowentów ordynaryjnych (stałe dochody państwa pochodzące z ceł, składnego winnego, myta itp.) oraz kwarty. Uznano, że dotychczasowa wielkość wojska kwarcianego jest zbyt szczupła. Niemal wszystkie „wotujące” województwa zgadzały się na utrzymanie na południowo-wschodniej granicy 3 tys. koni. Do obrony Podola zamierzano włączyć, opłacanych pieniędzmi skarbowymi, kozaków rejestrowych. Zadaniem ich miał być zwiad i obrona przepraw. Wysuwana propozycja, zwłaszcza w kwestii liczby żołnierzy, nie zadowoliła szlachty z najdalej wysuniętych województw: kijowskiego, braclawskiego, podolskiego, ruskiego, bełskiego i wołyńskiego. Żądali, aby do obrony pogranicza przeznaczyć zarówno roty jezdne, jak i piesze w sile 5 lub najlepiej 6 tys. koni i porcji.³⁹ Na taki zaciąg potrzebne były nadzwyczajne podatki, a na te nie było zgody.

Najwięcej kontrowersji wzbudziła jednak sprawa wyznaczenia dowodzącego kwarcianymi w czasie nieobecności na Podolu Zamoyskiego. W tej kwestii zarysowały się dwa odmienne stanowiska, jak można się domyślić, za i przeciw hetmanowi wielkiemu. Niektórzy z kręgu Zborowskich ostrzegali przed wzmocnieniem hetmana wojskiem. Część posłów podnosiła wszakże, że miejsce Zamoyskiego jako kanclerza jest na elekcji. W obronie

³⁷ Pieńkowska i Pieńkowski, *Spyry o prerogatywy buławy*, 35–36.

³⁸ *Ibid.*, 35.

³⁹ *Ibid.*, 40.

hetmana stanęli m.in. żołnierze, w osobach Jana Ostroroga i wojewodzica ruskiego Żółkiewskiego, wskazując, że hetman dysponuje i tak szczupłymi siłami, „garstka to tylko ludu mała”.⁴⁰ Przeciwnicy Zamoyskiego odrzucali jednak możliwość pozostawienia w jego rękach nowych zaciągów, których los właśnie się ważył. Skupiono się zatem na poszukiwaniach najlepszego kandydata, który objąłby komendę nad wojskiem podolskim. Niektórzy proponowali rozważyć kandydaturę starosty śniatyńskiego Jazłowieckiego, przypominając, że jego ojciec Jerzy dzierżył buławę polną w latach 1569–1575.⁴¹ Inni widzieli w tej roli wojewodę wołyńskiego Janusza Ostrońskiego lub wojewodę braclawskiego Janusza Zbaraskiego. Za odpowiedniego uważano także wojewodę kijowskiego Konstantego Ostrońskiego, dysponującego własnym, licznym wojskiem nadwornym.⁴² Zwolennicy kanclerza zaproponowali z kolei podkomorzego halickiego Mikołaja Herburta. Choć uchodził on za protegowanego Zamoyskiego, nie wzbudził większego oporu, gdyż nie był z nikim zwaśniony, „*neutrius partis* aby był, ale tylko *fideliter securitatem publicam procuraret*, ale nie dla takowych ma być hetmanem: boć to nie na wieki ma być, ale tylko aże do elekcyi ma być wodzem nad tamtą garstką ludu tego i przyczyniali się takowi za P. Herburtem Mikołajem człowiekiem rycerskim, dawno w takowych sprawach bywałem i biegłym”.⁴³ Zwracano więc uwagę, że Herburt ma sprawować komendę nad kwarcianymi tymczasowo. Wiązało się to z zaciągiem dodatkowych rot, których rotmistrzowie siłą rzeczy byłiby powiązani z kanclerzem. Pomimo tego ostatecznie przeciwnicy kanclerza zgodzili się na ten warunek. Gawron postawił w związku z tym dwie hipotezy co do mianowania Herburta „starszym nad wojskiem”: w jego opinii świadczyło to albo o słabości ugrupowania Zborowskich na konwokacji, albo o chęci pozbycia się przez nich rotmistrzów powiązanych z Zamoyskim z przyszłego pola elekcyjnego.⁴⁴ W moim przekonaniu druga hipoteza jest najbardziej prawdopodobna, gdyż Zborowskim wystarczyło podważanie prerogatyw Zamoyskiego jako hetmana oraz uzyskanie gwarancji, że nie wprowadzi on rot kwarcianych na pole elekcyjne. Innymi słowy, że wojsko kwarciane nie będzie miało bezpośredniego wpływu na wybór nowego monarchy i nie zostanie wykorzystane w walce z przeciwnikami hetmana wielkiego.

---

⁴⁰ Ibid., 39.

⁴¹ *Urzednicy centralni i nadworni Polski*, 45.

⁴² Pieńkowska i Pieńkowski, *Spory o prerogatywy buławy*, 39.

⁴³ *Scriptores Rerum Polonicarum: Dyjaryjusze sejmowe R. 1587. Sejm konwokacyjny i elekcyjny*, oprac. August Sokołowski, t. 11 (Kraków: Wyd. Komisji Historycznej Akademii Umiejętności, 1887), 39.

⁴⁴ Gawron, *Hetman koronny*, 181.

Konfederacja generalna została spisana 7 marca. Regulowała ona porządek wewnętrzny państwa na czas bezkrólewia oraz zapewniała bezpieczeństwo granicy południowo-wschodniej. W dokumencie tym stwierdzono, że wojsko kwarciane zostanie powiększone do 2950 koni i rozłożone na leża w Kamieńcu Podolskim, Barze, Chmielniku, Braclawiu i Kijowie, bez uwzględnienia niewielkich załóg pieszych (zob. tab. nr 1). Wśród dowódców chorągwi powiększonego wojska kwarcianego widać rotmistrzów służących jeszcze za Zygmunta II Augusta oraz biorących udział w wojnach Batorego, a tym samym posiadających spore doświadczenie.⁴⁵ Pełną władzę nad tymi jednostkami powierzano Herburtowi „mocą uchwały i zjazdu tu-tecznego naszego starszym go na ten czas mianujemy”,⁴⁶ zobowiązując go do złożenia przysięgi, że będzie przebywał z wojskiem wyłącznie na Podolu i ziemiach ukraińskich oraz że jego władza ma charakter czasowy.⁴⁷ Charakterystyczne, że hetmani przysięgi w ogóle nie składali, choć bardziej świadomi obywatele wysuwali wówczas postulaty objęcia ich takim obowiązkiem w przyszłości. Żołd nowo powołanych chorągwi wynosił 15 zł na konia na kwartał służby do końca elekcji. Herburt miał otrzymywać żołd w wysokości 400 zł na kwartał, zaś rotmistrzowie 100 zł na kuchnię na każde 100 koni. Pieniądze miały zostać wypłacone żołnierzom do 29 marca przez pisarza polnego koronnego i podkomorzego sanockiego Baltazara Stanisławskiego we Lwowie, po uprzednim przywiezieniu ich do miasta przez podskarbiego wielkiego koronnego i kasztelana chełmińskiego Jana Dulskiego.⁴⁸ Zwracano uwagę, że „ci żołnierze będą powinni koni mieć dobre, którzy będą po usarsku służyć, będą powinni na koń wsiadać do potrzeby z kopią, we zbroi, w zarękawkach, w szyszaku, z krótką rusznicą na koniach dobrych. A popis tym kształtem pan pisarz ma odprawować: kto na sto koni będzie służył, konia powodnego, bębnicę, trębacza, chorążego ma mu przyjąć. A ostatek konie osadzone być mają pacholki dobrymi: to jest rotmistrz koni dziesięć. Towarzysz po sześć koni najwięcej, a mniej też może, a to dlatego, aby się towarzyszami w rocie zagęszczało”.⁴⁹ Dodatkowo sejm konwokacyjny zezwolił na zaciąg 100-konnej chorągwi na obronę

⁴⁵ Henryk Kotarski, „Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582,” *SMHW* 16, cz. 2 (1970): 63–123; *SMHW* 17, cz. 1 (1971): 51–124; cz. 2 (1971): 81–151; *SMHW* 18, cz. 1 (1972): 3–92; cz. 2 (1972): 43–104.

⁴⁶ „«Konfederacja Generalna Warszawska»,” 25.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*, 25–26.

⁴⁹ *Ibid.*; zob. również Bronisław Gembarzewski, *Husarze. Ubiór, oporzędzenie i uzbrojenie 1500–1775* (Oświęcim: Napoleon V, 2017), 7. Wykaz chorągwi zawarty w „Konfederacji Generalnej” nie zawiera informacji o rodzaju formacji jazdy. Z pewnością jednak przeważały tutaj chorągwie kozackie.

ziemi sanockiej przez kasztelana radomskiego Jerzego Mniszcha i 150-konnej chorągwi starosty śniatyńskiego Jazłowieckiego do obrony Kamieńca Podolskiego. Ponadto zobligowano wojewodę krakowskiego Tęczyńskiego do zaciągu 150-osobowej rotacji pieszej jako załogi zamku w Spiszu. Jednostki te nie weszły jednakże w skład wojska kwarcianego, stanowiąc zaciąg prywatny ze zobowiązaniem skarbu koronnego do zwrotu sum wyłożonych na te jednostki.⁵⁰

Tabela 1. Wykaz chorągwi kwarcianych jazdy powołanych przez sejm konwokacyjny do obrony granicy południowo-wschodniej Korony w dn. 7 marca 1587 r. do końca elekcji

Lp.	Rotmistrz	Wielkość chorągwi
1	Mikołaj Herbut, starszy nad wojskiem kwarcianym i podkomorzy halicki	200 koni
2	Aleksander Wiśniowiecki, starosta czerkaski	200 koni
3	Jakub Pretwicz, starosta trembowelski	150 koni
4	Marcin Czuryło	100 koni
5	Stanisław Golski, strażnik koronny	150 koni
6	Stanisław Włodek, kasztelan kamieniecki, starosta halicki	100 koni
7	Mikołaj Lanckoroński	200 koni
8	Jerzy Struś, starosta braclawski	100 koni
9	Jakub Struś, starosta chmielnicki	100 koni
10	Jan i Jakub Potoccy	150 koni
11	Bartłomiej i Mikołaj Bełzeczy	200 koni
12	Prokop Sieniawski	150 koni
13	Wojciech Chocimirski	150 koni
14	Krzysztof Leśniowski	100 koni
15	Paweł Węgliński	100 koni
16	Mikołaj Herbut, kasztelan halicki	100 koni
17	Stanisław Dziadoszycki	100 koni
18	Kilian Latoszyński	100 koni
19	Jan Kaszewski	100 koni
20	Jan Oborski	100 koni
21	Szymkowicz Temruk	100 koni
22	Jan Szucki	100 koni
23	Gabriel Hołubek	100 koni
Razem		2950 koni

Źródło: „«Konfederacja Generalna Warszawska»,” 26.

⁵⁰ „«Konfederacja Generalna Warszawska»,” 26.

Choć powołanie Herburta w roli starszego nad wojskiem ograniczyło jurysdykcję Zamoyskiego, to paradoksalnie otworzyło mu nowe możliwości. Nikt bowiem w tej sytuacji nie kwestionował jego obecności na polu elekcyjnym w roli pieczętarza. Wobec tego „pan na Zamościu” postanowił sięgnąć po atut, który umknął opozycji, mianowicie dość liczne chorągwie nadworne zmarłego władcy oraz swoje prywatne poczty (składały się one z 2 tys. jazdy i 700 piechoty).⁵¹ Spośród rot kwarcianych, które pozostawały w służbie od 1585 r., z ich składu zniknęła chorągiew kanclerza pod Uhrowieckim. Nie powinno to jednak dziwić, gdyż ta 200-konna rota husarska była potrzebna Zamoyskiemu na miejscu. Czy chorągiew ta została włączona do składu wojska nadwornego, czy też kanclerz wziął ją wyłącznie na własne utrzymanie, trudno rozstrzygnąć. Nie ulega natomiast wątpliwości, że pod koniec czerwca 1587 r. kanclerz przyprowadził pod Warszawę pokazne siły szacowane na 3–6 tys. żołnierzy na czele z rotą Uhrowieckiego.⁵² Od razu także potępił wszelkie próby z okresu sejmu konwokacyjnego zmierzające do ograniczenia jego władzy hetmańskiej.

Sejm elekcyjny obradował w niezwykle ciężkiej atmosferze wrogości obydwu ugrupowań koronnych. Wzajemne oskarżenia i pretensje z trudem łagodzili niezależni senatorowie i przywódcy szlacheccy. Było to tym trudniejsze, że Zborowscy wraz z Górką również przyprowadzili na pole elekcyjne pokazne poczty, co groziło konfrontacją zbrojną. Już 11 lipca sejm rozdzielił się na dwa koła, tzw. prokonwokacyjne Zborowskich oraz „czarne”, które dokonało secesji, skupiając głównie stronników kanclerza. Pod koniec sejmu elekcyjnego, kiedy było już wiadomo, że elekcja nie zakończy się zgodnie i dojdzie do nominacji dwóch królów, pod Warszawą zjawiała się oficjalna delegacja kwarcianych na czele ze starostą braclawskim Strusiem. Z ich zachowania można wnioskować, że udali się oni wprost do koła „prokonwokacyjnego”, a nie do hetmana wielkiego. W dniu 18 sierpnia „czytano listy Pana Herburta, podkomorzego halickiego, hetmana podolskiego, w których dawa znać, iż Turków do Techinii przyszło czterdzieści tysięcy. Tureckie wsi na gruncie koronnym zasiedli, i więcej ich przybywa. Zamek winnicki i braclawski opatrzenia potrzebuje tak strzelbą, prochami, jako też i budowania, bo nie tylko żeby się tam nieprzyjacielowi bronić, ale mieszkać nawet straszno i niebezpieczno, bo tam wszystko pogniło”.⁵³ Wieści o armii tureckiej były mocno przesadzone, choć Stambuł – tradycyjnie antyhabsburski – ostrzegał przed zbliżeniem z Habsburgami.⁵⁴ Niewykluczone, że

⁵¹ Wimmer, *Wojsko i skarb*, 7.

⁵² Pieńkowska i Pieńkowski, *Spory o prerogatywy buławy*, 42–43.

⁵³ *Scriptores Rerum Polonicarum: Dyjaryjusze sejmowe R. 1587*, 202.

⁵⁴ *Historia dyplomacji polskiej*, red. Zbigniew Wójcik, oprac. Józef Gierowski, Henryk Wisner i Wójcik, t. 2, 1572–1795 (Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1982), 70–71; Mirosław

stała za tym próba wywarcia przez Herburta wpływu na postawę obradujących, aby nie wiązali się z elektorami dążącymi do wyboru arcyksięcia, co oznaczało znaczne pogorszenie relacji z Wysoką Portą. Taką sugestię pod wpływem listu podkomorzego halickiego wyraził zagorzały przeciwnik Zamoyskiego Stanisław „Diabeł” Stadnicki, mówiąc: „Ale chcieli wiedzieć, kto te Turki na nas nawodził? Powiem ja wam: Kanclerz przyczyną tego, bom słyshał od wielkiego człowieka, i gotówbym to pokazać, jedno mi ukażcie, kto go karać będzie?”⁵⁵ Innymi słowy, Stadnicki sugerował, że Zamoyski naciska na szlacheckich elektorów przy pomocy „starszego nad wojskiem”, którego słów o zagrożeniu szlachta nie mogła zweryfikować. O ile zachowanie Herburta faktycznie mogło być inspirowane przez kanclerza, to na jego współpracę z Turcją w tym czasie nie ma dowodów.

Warto podkreślić, że Herburt skarżył się także na brak żołdu, który musiał zostać pokryty z prywatnej szkatuły rotmistrzów. Okazało się bowiem, że podskarbi koronny nie wypłacił kwarcianym należnych im sum, gdyż nie starczyło mu pieniędzy.⁵⁶ Inna rzecz, że planowanego przez sejm konwokacyjny zaciągu w sile 2950 koni nie zrealizowano. Od 10 sierpnia 1587 r. w służbie znalazło się 14 rot w sile 2 tys. koni, co prezentuje poniższa tabela (w praktyce realna liczba żołnierzy była jeszcze niższa, oscylując wokół 1800 ludzi ze względu na „ślepe poczty”, zajmujące ok. 10% zaciągu).

Tabela 2. Wykaz chorągwi kwarcianych służących w kwartale od 10 sierpnia do 10 listopada 1587 r.⁵⁷

Lp.	Rotmistrz	Wielkość roty
1	Mikołaj Herburt, starszy nad wojskiem kwarcianym i podkomorzy halicki	250 koni
2	Mikołaj Lanckoroński	200 koni
3	Stanisław Golski, strażnik koronny	150 koni
4	Jakub Pretwicz, starosta trembowelski	150 koni
5	Jerzy Struś, starosta braclawski	100 koni

Łukomski, *Kwestia turecka, jako czynnik polityki wewnętrznej Rzeczypospolitej w latach 1587–1606* (Zabrze: Wyd. Inforteditio, 2011), 25–26.

⁵⁵ *Scriptores Rerum Polonicarum: Dyjaryjusze sejmowe R. 1587, 202.*

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ W AGAD, ASK, wykaz rot kwarcianych za kwartał od 10 sierpnia do 10 listopada nie zachował się. Listę chorągwi służących w tym czasie podaje bez imiennej identyfikacji rotmistrzów Konstanty Górski, *Historia jazdy polskiej* (Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1895), 324, z nieistniejącego rękopisu, gdzie błędnie M. Herburt figuruje jako wojewoda podolski, gdyż nominację na ten urząd wakujący od śmierci Mieleckiego otrzymał 8 stycznia 1588 r. Zob. również Wimmer, *Skarb i wojsko*, 7; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 214.

6	Jakub Struś, starosta chmielnicki	150 koni
7	Jan Potocki	150 koni
8	Paweł Węgliński	100 koni
9	Wojciech Chocimirski	100 koni
10	Szymkowicz Temruk	150 koni
11	Jan Oborski	100 koni
12	Krzysztof Leśniowski	100 koni
13	Jan Kaszewski	150 koni
14	Andrzej Bełżecki	150 koni
Razem		2000 koni

Źródło: Górski, *Historia jazdy*, 324.

Obiór dwóch królów pod Warszawą – królewicza szwedzkiego Zygmunta w dniu 19 sierpnia i arcyksięcia Maksymiliana w dniu 23 sierpnia – skutkowało wojną o tron, która została dokładnie omówiona w historiografii pod kątem działań zbrojnych.⁵⁸ Zdaniem Wimmera żadna z rot kwarcianych nie wzięła udziału w wojnie z Habsburgiem. W jego opinii Zamoyski pozostawił je na Rusi koronnej, z czym jednak trudno obecnie się zgodzić.⁵⁹

Warto zauważyć, że na elekcji Zamoyski przyjął postawę koniunkturalną. W starszej historiografii uchodzi za stronnika Zygmunta, lecz w rzeczywistości poparł tę kandydaturę niechętnie. Kierowały nim dwa główne powody. Pierwszym było opowiedzenie się za królewiczem przez zdecydowaną większość senatu i szlachty; drugim natomiast fakt, że arcyksięcia obrali na króla jego osobiści wrogowie, co w razie zwycięstwa Habsburga oznaczało dla kanclerza polityczną degradację, a może nawet pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej.⁶⁰ Przyjęta przez Zamoyskiego taktyka okazała się niezwykle skuteczna. Działal bowiem w imieniu większości, zaś próba narzucenia przez Zborowskich Habsburga przy pomocy z zewnątrz została bardzo negatywnie odebrana przez ogół społeczeństwa szlacheckiego w Koronie.⁶¹ Elektorzy siostrzeńca Anny Jagiellonki w zabiegach adherentów arcyksięcia widzieli działania wymierzone nie tylko w Zygmunta, ale w Rzeczpospolitą. Rychło więc się okazało, że Zamoyski jest niezbędnym do zapewnienia tronu Zygmuntowi i zabezpieczenia Krakowa, gdyż

⁵⁸ Najobszerniej pisał na ten temat Plewczyński, *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku*, t. 3, 1576–1599 (Zabrze: Wyd. Inforteditons, 2013), 211–258; pod kątem szczegółowego omówienia zaciągów wojewódzkich i powiatowych sejmików oraz działań szlachty w ramach pospolitego ruszenia, zob. Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 47–66, 85–103, 104–114; ponadto zob. Dariusz Kupisz, *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717* (Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008), 30–31.

⁵⁹ Wimmer, *Skarb i wojsko*, 7.

⁶⁰ Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 156.

⁶¹ *Ibid.*, 47–114.

jako jedyny miał uprawnienia do sprawowania dowództwa nad całością sił Korony. Znalazło to wyraz na sejmikach poelekcyjnych z września, gdzie szlachta, obawiając się ingerencji Habsburgów, prosiła hetmana wielkiego o wzięcie odpowiedzialności za obronę kraju. W czasie zjazdu w Wiślicy (5–8 października), zwołanego dla poparcia królewicza szwedzkiego, zwołennicy arcyksięcia zostali okrzyknięci wrogami ojczyzny, zaś hetman odzyskał pełną kontrolę nad wojskiem, w tym kwarcianymi i skarbem kwarcianym. Przed wkroczeniem do Krakowa hetman zabrał po drodze pieniądze z Rawy, a następnie na czele rot nadwornych i prywatnych zorganizował obronę stolicy.⁶² Kiedy pod koniec września dotarła do niego informacja, że Zygmunt wypływa z Kalmaru i kieruje się do portu w Gdańsku, hetman postanowił ściągnąć z Podola w głąb Korony rotę kwarciane. W liście do królowej pisał: „oznajmując Waszej Kr. M-ci mej m-ciwej Paniej, że Maximilian przyjechał do Korony i już pod Krakowem jest w Olkuszu, na co nie racz się strachać Wasza Kr. M.; dodzierżemy, da Pan Bóg, rzeczy. Tylko proszę Waszej Kr. M-ci, aby Wasza Kr. M. nie mieszkając raczyła dać znać Jego Kr. M-ci. Prosząc i napominając, aby Jego Kr. M-ć, co rychlej przybywać raczył do stolicy swojej. A żołnierze podolskie, racz Wasza Kr. M-ć więc, aby się co prędzej ruszyli, a drogę zajechawszy Jego Kr. M-ci, prowadzili tu Jego Kr. M-ć, tylko pieniądze im obmyślić trzeba, czego jest wszystkiego około jeden a trzydzieści tysięcy złotych”.⁶³ Czy zatem kwarciani eskortowali Zygmunta do Krakowa? Jagiellonka zabezpieczyła na czas elekcji znaczne sumy pieniędzy,⁶⁴ a ponadto źródło rękopiśmienne zachowane w Bibliotece Narodowej w Warszawie wskazuje, że Zygmunt wkraczał do Krakowa 9 grudnia na czele nie tylko szwedzkiej gwardii nadwornej i pocztów polskich panów, ale również kilku chorągwi kwarcianych. Anonimowy autor relacji notował: „wielkie poczty wraz z K.J.M. szły, tak jazdy, których było chorągwi trzynaście, jako podolskie, które Pan Hetman dla bezpieczeństwa K.J.M. w tamte kraje posłał, jako i piechoty, której było chorągwi siedem, oprócz trzystu Szkotów K.J.M., sto rajtarów, sześćdziesiąt halabardników, a tych Paniąt szwedzkich pocztów, którzy przy K.J.M., jechali więc też oprócz województw, które Królowi J.M. po kilkaset koni pocztów stawiało, oprócz też Paniąt, którzy też kosztem wielkim po kilkadziesiąt koni stawili”.⁶⁵ Niestety nie da się rozstrzygnąć, które konkretnie chorągwie kwarciane towarzyszyły władcy. Natomiast warto podkreślić, że decyzja Zamoyskiego o wycofaniu z ziem ruskich części wojska kwarcianego (prawdopodobnie kilka rot

⁶² Ibid., 40.

⁶³ „Jan Zamoyski do Anny Jagiellonki, Kraków, 14 X 1587,” w *AJZ*, 4:138.

⁶⁴ Dokładnie 107 tys. zł, zob. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej*, 75.

⁶⁵ Biblioteka Narodowa w Warszawie (dalej: BN), rkps 6610, *Miscellanea* z XVI–XVII w., *Wjazd Zygmunta III do Krakowa*, b.m., 9 XII 1587 r., 44.

hetman zostawił na Podolu) wywołała oburzenie na tamtejszych sejmikach, pomimo faktu, że na Krymie trwała walka o władzę po śmierci Islama Gereja. Szlachta miała słuszność, że stała ona w sprzeczności z postanowieniami sejmu konwokacyjnego, choć zjazd wiślicki dał hetmanowi wolną rękę co do dyslokacji jednostek armii koronnej. Szlachta, czując się zagrożona, w listopadzie zawiązała konfederację zbrojną, a następnie wysłała do Krakowa na sejm koronacyjny (obradował od 10 grudnia 1587 r. do 30 stycznia 1588 r.) delegację, która poskarżyła się na „obnażenie Ruskich krajów”.⁶⁶ Na tym przykładzie doskonale widać, jak istotną rolę w szlacheckiej świadomości pełniło wojsko kwarciane – według Rusinów przeznaczone wyłącznie do obrony granicy przed Tatarami lub swawolnymi oddziałami Kozaków. Decyzję Zamoyskiego odebrano nie tylko jako groźną z praktycznego punktu widzenia, ale również egzorbitnację, czyli naruszenie porządku prawnego.

Stanowisko szlachty ruskiej dotarło do obradujących w Krakowie. Musieli oni uwzględnić głos tamtejszych województw. W czasie sejmu zdecydowano, że „na Podolu, aby *ordinarie* było 1000 koni *ea condicione*, aby *exposcente necessitate* wolne je obracać, gdzie trzeba będzie”, odrzucając żądanie szlachty ruskiej, że kwarcianie nie mogą być wykorzystywani do walk w innych częściach Korony.⁶⁷ Ponadto zdecydowano się pozwolić kwarcianym na wybranie zaległego żołdu w królewskich województwach ruskiego bez narażania dóbr prywatnych na szkody.⁶⁸ Akta skarbowo-wojskowe wskazują, że obietnicę utrzymania pewnej liczby rot kwarcianych nie tylko dotrzymano, ale nawet zrealizowano z naddatkiem. Z diariusza sejmowego oraz rękopisu z AGAD wiemy, że od 10 listopada 1587 r. do służby w wojsku kwarcianym przyjęto kilka nowych chorągwi z rotmistrzami blisko związanymi z Zamoyskim (zob. aneks), z żołdem wynoszącym 18 zł na kwartał dla husarii, 15 zł dla jazdy kozackiej, 100 zł dla rotmistrza i 300 zł dla pułkownika.⁶⁹

Przed wyruszeniem na Śląsk z Krakowa w dniu 14 stycznia hetman dokonał rozdzielenia wojska kwarcianego. Część została przy królu w mieście, zaś trzy chorągwie wyruszyły razem z nim na spotkanie z armią Habsburga. Należy podkreślić, że Marek Plewczyński, opisując poszczególne aspekty obrony Krakowa i kampanię byczyńską, nie odnalazł spisu chorągwi biorących udział w tych działaniach, podkreślając, że sporządzony przez niego

⁶⁶ Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 225–227.

⁶⁷ *Diariusze sejmu koronacyjnego Zygmunta III Wazy 1587/1588 roku*, oprac. Irena Kaniewska (Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016), 11.

⁶⁸ Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 160–161.

⁶⁹ *Ibid.*

wykaz jednostek armii koronnej ma charakter hipotetyczny. Plewczyński nie dokonał również rozdziału na rotę kwarciane i suplementowe.⁷⁰

Obecnie można stwierdzić z całą pewnością, że pod Byczyną były się – na 34 chorągwie jazdy – 3 chorągwie kwarciane: 100-konna husarska komisarza generalnego Inflant i starosty sandomierskiego Stanisława Pękosławskiego, 100-konna kozacka Adama Prusinowskiego oraz 100-konna tatarska Jakuba Potockiego.⁷¹ Prowadzi to do ważkiego wniosku, że pod Byczyną znalazły się przede wszystkim chorągwie sformowane doraźnie przez sejmiki oraz osoby sprzyjające Zygmuntowi III (głównie senatorów), wciągnięte do komputu koronnego, ale składające się z doświadczonych po kampaniach batoriańskich oficerów i żołnierzy. Wypada także dodać, że chorągwie suplementowe otrzymywały dwukrotnie wyższy żołd od kwarcianych, co było wynikiem podwyższenia stawek przez sejmiki bez konsultowania tej kwestii z podskarbinem i hetmanem. Doprowadziło to do jeszcze poważniejszego deficytu skarbowego, co zmusiło sejm do proszenia wszystkich żołnierzy (nie tylko kwarcianych) o tymczasową służbę na kredyt. W czasie sejmu wywołało to kontrowersje, prowadząc do ożywionej dyskusji, zarówno w izbie poselskiej, jak i senacie. Oburzony tym faktem kasztelan sochaczewski Stanisław Gostomski, który miał rozmawiać z wojskiem, powiedział nawet: „nie będę Rzeczypospolitej służył, bo mi nic nie dają, a też ja tam nie pojadę, żeby dać 30 złotych za ćwierć. Widzę to być wielką szkodą Rzeczypospolitej i niepodobną rzeczą, abyśmy ten żołd zapłacić mogli”⁷²

Podsumowując, należy zauważyć, że chorągwie kwarciane uczestniczyły w walkach przeciwko Habsburgowi i jego polskim oraz litewskim stronnikom. Ich etat w porównaniu z latami 1585–1586 uległ wyraźnemu zwiększeniu. Zamoyski, odzyskując kontrolę nad „wojskiem podolskim”, nie zahałał się użyć go w centralnie położonych województwach Korony w roli eskorty dla króla elekta, a nawet w bitwie byczyńskiej bez względu na opinię szlachty województw południowo-wschodnich. Tym samym kwarciani mieli udział zarówno w utrzymaniu bezpieczeństwa pogranicza w okresie konwokacji i elekcji, jak i ustabilizowaniu władzy przez Zygmunta III. Ówczesni decydenci doskonale zdawali sobie z tego sprawę, gdyż jak wyraził się marszałek wielki koronny Andrzej Opaliński: „co się tyczy żołnierzy, wie król J.M. co to za stan *in re[s]publica*, że to jest *firmamentum potestatis regiae*, bez nich żadna Rzeczpospolita trwać nie może, wie i to, że ten

⁷⁰ Plewczyński, *Bitwa pod Byczyną*, 153–154.

⁷¹ AGAD, ASK, dz. 82, nr 7, *Militibus Bycinen*, b.m., b.d., 242. W wykazie Prusinowski figuruje pod imieniem Adam. Plewczyński podaje, że pod Byczyną znalazła się chorągiew kozacka Jana Prusinowskiego, co jest omyłką, zob. Plewczyński, *Bitwa pod Byczyną*, 154.

⁷² *Diariusze sejmu koronacyjnego Zygmunta III*, 14.

ny naród więcej dla sławy, dla Ojczyzny aniż dla zysków jakich zdrowie swoje ważył na posługę Rzeczypospolitej”⁷³. Dodatkowo, co warte jest podkreślenia, Zamoyski, bijąc wojska arcyksięcia pod Byczyną, wzmocnił swoją pozycję w państwie, co w 1588 r. przejawiało się powołaniem przez króla dwóch nowych hetmanów zgodnie z wolą kanclerza. Buławę pełną koroną wakującą od czterech lat po Sieniawskim w listopadzie otrzymał Żółkiewski młodszy, sprawując od tego momentu bezpośrednią kontrolę nad wojskami kwarcianymi; natomiast buława nadworna koronna (*praefectura aulica militiae*; była to ostatnia nominacja na ten urząd) odebrana Janowi Zborowskiemu za popieranie arcyksięcia powędrowała w ręce starosty krakowskiego Zebrzydowskiego – obydwaj zaliczali się do najbliższych współpracowników hetmana wielkiego. Dodatkowo Zamoyskiemu udało się uzyskać dla swoich protegowanych dwa kolejne istotne dygnitarstwa wojskowe, mianowicie pisarstwo polne dla Jana Potockiego, zaś strażnikostwo wielkie dla swojego krewniaka oraz imiennika Jana Zamoyskiego. Kilku rotmistrzów biorących udział w wojnie o tron udało się także Zamoyskiemu awansować na urzędy senatorskie w województwach południowo-wschodnich (kasztelanie i województwa, zob. biogramy w aneksie). Nadania te miały istotne znaczenie dla układu sił politycznych w kraju w omawianym okresie, co wskazuje na dużą atrakcyjność pełnienia wyższych funkcji w armii koronnej, zarówno w sensie materialnym, jak i prestiżowym.⁷⁴

ANEKS

1. Wydatki i wykaz kwarcianych chorągwi jazdy od 10 listopada 1587 r. do 31 grudnia 1588 r.

(Źródło: AGAD, ASK, dz. LIV, nr 17, 18r–20v)

A dopłacenie qu[ar]talnie żołnierzom podolskim, któr[e] się poczynają od dnia 10 *Augustii* 1587 do dnia 10 *Novembris* roku tegoż. Przypowiedziana była służba żołnierzom na koni i na kuchnię zł 8/16 [gr]. Dawał pierwej P. Stanisławski przeszły pisarz [koronny]⁷⁵ na koń zł 6/15 [gr]. A P.

⁷³ Ibid., 79.

⁷⁴ *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, 46, 96, 154; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 336–337.

⁷⁵ Baltazar Stanisławski (ur. ? – zm. 1610) – karierę rozpoczął na dworze Batorego w roli sekretarza królewskiego. Związany z armią koronną, uczestniczył w wojnie z Moskwą w latach 1579–1581 r., otrzymując w 1581 r. dygnitarstwo w postaci pisarstwa polnego

starosta kamieniecki pisarz polny⁷⁶ ostatka dopłacał zł 9/14 [gr]. Na koni 2000 P. Rotmistrzom jezdnym za ten kwartał i z kuchennemi dopłacił zł 19848. Został kwartał winny P. żołnierzom podolskim od dnia 10 *Novembris* do dnia 10 *Februari* 1588 i tym dana obligacja na Samborze, na którą byli niektórzy żołnierze wjechali.⁷⁷

---

koronnego. Był odpowiedzialny za wypłatę żołdu wojsku kwarcianemu. W 1584 r. przyjął urząd ziemski podkomorzego sanockiego. Początkowo współpracował blisko z Zamoyskim, lecz po 1587 r. związał się z Zygmuntem III. Brał udział w bitwie pod Byczyną jako rotmistrz husarski. Pod naciskiem Zamoyskiego został w 1588 r. pozbawiony pisarstwa i przeniesiony na kuchmistrza koronnego. W kolejnych latach jego awanse blokował Zamoyski. Dopiero w 1606 r. Stanisławski został awansowany na kasztelana sanockiego, a następnie w 1609 r. na podskarbiego wielkiego koronnego, będąc ważną osobistością stronnictwa regalistycznego. Zob. Chłapowski, „Stanisławski Balcer,” *PSB* 42, (2003–2004): 111–112; *Urzednicy centralni i nadworni Polski*, 204; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 216, 342, 452; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:242, 248; Leszek Andrzej Wierzbicki, *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej w XVII w.* (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2017), 150.

⁷⁶ Jan Potocki (ur. ok. 1552 – zm. 1611) – brał udział w wojnie z Gdańskiem w rocie starosty braclawskiego Jerzego Strusia i w wojnie z Moskwą w latach 1579–1581 na czele własnej rotty husarskiej. Sejm konwokacyjny 1587 r. wraz z bratem Jakubem powierzył mu zaciąg rotty jazdy w sile 150 koni. Zgodnie z biogramem zamieszczonym w *PSB* w 1588 r. wziął udział w bitwie pod Byczyną, co najpewniej jest wynikiem omyłki (Plewczyński wymienia tylko chorągiew tatarską jego brata Jakuba, zob. Plewczyński, *Bitwa pod Byczyną*, 154). Z całą natomiast pewnością w 1588 r. Potocki wprowadził swoją rotę husarską w skład kwarcianych. Dzięki protekcji Zamoyskiego jeszcze w tym samym roku otrzymał starostwo kamienieckie oraz po B. Stanisławskim pisarstwo polne koronne. W 1589 r. wziął udział w bitwie pod Baworowem. W 1592 r. został starostą generalnym Podola. W kolejnych latach był zaangażowany w sprawy mołdawskie i kozackie. W 1600 r. ponownie wyprawił się do Mołdawii przeciwko Michałowi Walecznemu. Po śmierci Zamoyskiego wyraźnie zbliżył się do Zygmunta III. Dzięki swojej regalistycznej postawie w okresie rokосу sandomierskiego i w bitwie pod Guzowem w 1607 r. (dowodził centrum wojsk królewskich, co świadczy o dużym zaufaniu monarchy) otrzymał w 1608 r. urząd wojewody braclawskiego. Wielokrotnie posłował na sejm z województwa podolskiego i ruskiego. Zmarł w obozie wojennym podczas oblężenia Smoleńska przez siły królewskie w 1611 r., mając przy boku chorągiew husarską (280 koni), 300 piechurów węgierskich i trzy rotty jazdy lekkiej. Posłował na sejm 1582 r., 1585 r., 1590/1591 r., 1592 r., 1593 r., 1595 r., 1597 r. i 1600 r. Zob. Andrzej Lipski, „Potocki Jan,” *PSB* 28, cz. 1 (1984): 24–28; *Urzednicy centralni i nadworni Polski*, 195; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:45, 172, 298, 302–304; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 64, 186, 216, 342; *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, red. Irena Kaniewska (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2013), 279, 291, 330, 338, 347, 359, 366, 386, 398, 408.

⁷⁷ Bogata ekonomia królewska (wraz ze starostwem niegrodowym), położona w województwie ruskim 70 km na południowy zachód od Lwowa, stanowiła zabezpieczenie kwarcianych na wypadek nieuchwalenia podatków i zaległości w żołdzie. Starostwo to było nieobsadzone od 1585 r., znajdując się pod zarządem podskarbiego nadwornego koronnego Jacka Młodziejowskiego. W lutym 1588 r. otrzymał je w dożywocie Jerzy Mniszech, kasztelan radomski, a od 1589 r. wojewoda sandomierski, choć Zamoyski naciskał na króla, aby to jemu przekazano tę królewszczyznę (wcześniej razem z buławą Sambor otrzymał m.in. hetman wielki Mielecki), zob. *Starostowie niegrodowi w Koronie 1565–1795 (Materiały źródłowe)*, oprac.

Wszystkich koni było 2200 w tym kwartale, [w] którym płaca na koń i kuchnię po zł 12/16 [gr] przyszło zł 35200. P. Porucznikowi wojska zł 400; P. Pisarzowi polnemu salary zł 100;

P. Strażnikowi Coronne[mu] tegoż kwartału zł 350. W tymże kwartale Ich. M.P. Stanisława Włodka wojewody bełskiego koni 200 wysłużyli, przyszło im zł 3200. Suma wszystkiego kwartalnie zatrzymanego zł 39050.

W tymże roku 1588 kwartałów 5.

Różnie poczynała się niektórym żołnierzom kwartały według jako P. Pisarz pokazał i na liczbie swej napisał. Od dnia 1 *January* 1588. Drugim od dnia 29 *January* 1588. Trzecim od dnia 20 *February* 1588. Inszym od dnia 10 *Aprilis* 1588. Także się różnie im kończyły w roku 1589 te kwartały.

Były roty jezdne usarskie i kozackie	
W pierwszym kwartale	koni 1944
W drugim kwartale	koni 2239
W trzecim kwartale	koni 2185
W czwartym kwartale	koni 1780
W piątym kwartale	koni 1680
Wszystkich koni w pięciu kwartałach	koni 9828

Na te wszystkie kwartały różnie pieniądze były dawane każdemu z P. Rotmistrzom, którym przyszło jezdny zł 18/12/15 [gr]. Wszystkiej sumy zł 173263.

Na tę sumę P. Pisarz według liczby swej wydał i według recogniczej Rotmistrzowskich do skarbu odebranych [dawał]. To jest:

[Lp.]	[Rotmistrz]	Suma przychodząca	Przez P. Pisarza rozdanych	Reszta do płacy
1	P. Mikołajowi Uhrowieckiemu ^a za kwartałów 5	zł 19000	zł 11400	zł 7600
2	P. Starościu Przemyskiemu ^b za kwartałów 5*	zł 12450	zł 5250	zł 7200
3	P. Jakubowi Potockiemu za kwartałów 5 ^{c*}	zł 9420	zł 6584	zł 2836
4	P. Prusinowskiemu ^d za kwartałów 5*	zł 8782	zł 1558	zł 7224
5	P. Siemaszkowi ^e za kwartałów 5	zł 8300	zł 1379/23 [gr]	zł 6920/7 [gr]

Chłapowski (Warszawa: Wyd. „DiG”, 2017), 232; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 154, 162, 208, 254, 326, 333.

6	P. Pękosławskiego ^f za квартаłów 2	zł 6550	zł 1590/28 [gr]	zł 4959/2 [gr]
7	P. Zamoyskiemu ^g za квартаłów 5*	zł 9733	zł 4534/10 [gr]	zł 5200
8	Kozakom ^h za квартаłów 5	zł 5850	zł 1950	zł 3900
9	Ichm. P. Wojewodzie Ruskiemu ⁱ za квартаłów 5*	zł 13300	zł 2492/10 [gr]	zł 10808/20 [gr]
10	Ichm. P. Lwowskiemu ^j za квартаłów 5*	zł 12800	zł 4561/26 [gr]	zł 8238/3 [gr]
11	P. Star. Braclawskiemu ^k za квартаłów 5	zł 8800	zł 3302/15 [gr]	zł 5498/15 [gr]
12	P. Star. Chmielnickiemu ^l za квартаłów 5	zł 10400	zł 5030	zł 5370
13	P. Star. Barskiemu ^{m*} za квартаłów 3	zł 7450	zł 1530	zł 5920
14	P. Temrukowi ⁿ za квартаłów 5	zł 9600	zł 717	zł 8883
15	P. Pisarzowi Polnemu ^o za квартаłów 5*	zł 12960	zł 10480	zł 2480
16	P. Bełżeckiemu ^p za квартаłów 4	zł 6400	zł 1260/16 [gr]	zł 5139/14 [gr]
17	P. Chocimirskiemu ^r za квартаłów 4	zł 7560	zł 900	zł 6660
18	P. Nowickiemu za квартаłów 4 ^s	zł 1300	zł 425/15 [gr]	zł 844/8 [gr]
19	P. Dobrzyneckiemu ^t za квартаłów 2	zł 360	zł 360	zł 0
20	Ichm. P. hetmanowi jurgielt ^u	zł 2250	zł 2250	zł 0
	Summa	173263	67555/19 [gr]	105678 [gr] ^w

* Osoby, które m.in. dzięki służbie wojskowej zrobiły karierę dygnitarsko-senatorską za Stefana Batorego lub w początkach panowania Zygmunta III.

^a Mikołaj Uhrowiecki *vel* Urowiecki (ur. ? – zm. 1612) – służbę wojskową rozpoczął w okresie panowania Batorego. Był spokrewniony z Zamoyskim, będąc jednym z administratorów jego majątku, m.in. niegrodowej królewskiej knyszynskiej. W 1579 r. występuje jako rotmistrz 150-konnej chorągwi husarskiej w pułku Krzysztofa Niszczyckiego i Janusza Zbaraskiego, wojewody braclawskiego. W późniejszym okresie dowodził również piechotą koronną pod Pskowem. W 1582 r. został podstarościm krakowskim – zastępcą Zamoyskiego jako starosty krakowskiego oraz otrzymał niegrodowe starostwo robczyckie. W 1584 r. uczestniczył w pojmaniu Samuela Zborowskiego. W latach 1585–1586 był rotmistrem 200-konnej chorągwi husarskiej hetmana wielkiego w wojsku kwarcianym. W 1587 r. wprowadził na czele tej chorągwi poczty Zamoyskiego na pole elekcyjne, a następnie brał udział w bitwie pod Byczyną, po czym ponownie znalazł się na czele tej chorągwi w wojsku kwarcianym. Należał do najbliższych klientów Zamoyskiego, podobnie jak jego brat Waclaw, podkomorzy chełmski. Uhrowiecki pod koniec życia Batorego lub w 1591 r. został starostą chełmskim (trudno powiedzieć, kiedy zrealizowano nadanie). Brał udział wielokrotnie w sejmiku chełmskim, posługując na sejmie

w latach 1593, 1597, 1598 i 1600 r. W okresie rokoszu sandomierskiego początkowo znalazł się w opozycji do króla, lecz później tonował antykrólewskie wystąpienia. Zob. *AJZ*, t. 4, 3; *Starostowie niegrodowi*, 131; *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej: Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku*, oprac. Henryk Gmiterek i Ryszard Szczygieł, t. 3, z. 2 (Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1992), 192; Pieńkowska, *Zjazdy i sejmy*, 268, 286, 355; Pawłowska-Kubik, *Rokosz sandomierski*, 134, 241; *Posłowie ziemscy*, 358, 387, 397, 408; Kacper Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 9 (Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa Haertela, 1842), 193.

^b Jan Tomasz Drohojowski (ur. ok. 1535 – zm. 1605) – brał udział w bitwie pod Lubieszowem oraz w oblężeniu Gdańska. W 1578 r. otrzymał starostwo przemyskie, a następnie wziął udział w wojnach z Moskwą, uczestnicząc w zdobywaniu Wielkich Łuków, Newla i Zawolocia. W 1580 r. został pod Wielizem mianowany tymczasowo dowódcą piechoty węgierskiej. Bilsko związany z Zamoyskim, szybko popadł w konflikt ze Zborowskimi, będąc jednym z odpowiedzialnych za pojmanie i ścięcie S. Zborowskiego w 1584 r. W czasie sejmiku konwokacyjnego w 1587 r. należał do najzagorzalszych obrońców zachowania prerogatywy buławy wielkiej koronnej. W czasie elekcji opowiedział się za Zygmuntem – witał elekta w Oliwie z delegatami polskimi. W czasie wojny z arcyksięciem Maksymilianem bronił Krakowa i najprawdopodobniej uczestniczył w bitwie pod Byczyną (źródła nie wymieniają go jednakże w roli rotmistrza). W 1589 r. dzięki protekcji kanclerza otrzymał po Mikołaju Firleju referendarstwo koronne. W latach dziewięćdziesiątych zaangażowany politycznie po stronie zamoyszczyków, był wykorzystywany do zadań o charakterze informacyjnym na dworze królewskim i forsowany przez Zamoyskiego na urzędy ministerialne – bez powodzenia; odpowiadał za oprymowanie sejmiku wisańskiego przed sejmem 1597 r. W 1600 r. wystawił 200-konną chorągiew jazdy na wyprawę wołoską, a następnie 100-konną rotę rajtarską na wojnę inflancką. Posłował na sejm 1574 r., 1576/1577 r., 1583 r., koronacyjny 1587/1588 r., 1589 r., 1590 r., 1590/1591 r., 1595 r. i 1597 r. Zob. Lepszy, „Drohojowski Jan Tomasz,” *PSB* 5, (1939–1946): 382–385; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 37, 61, 75, 271, 332, 386, 436, 441, 442; Stanisław Herbst, *Wojna inflancka 1600–1602* (Zabrze–Tarnowskie Góry: Wyd. Infortedititions, 2006, wyd. 2), 117, 141; *Posłowie ziemscy*, 223, 249, 277, 306, 321, 336, 365, 384.

^c Jakub Potocki (ur. ok. 1554 – zm. 1613) – młodszy brat Jana Potockiego, pisarza polnego koronnego. Brał udział w wojnie z Moskwą w latach 1579–1581 w pułku królewskich dworzan. W bitwie pod Toropcem dysponował własnym poczem. W czasie bitwy pod Byczyną dowodził chorągwią tatarską w sile 100 koni. Później, trzymał w wojsku kwarcianym rotę husarską, która zapewne brała udział w bitwie pod Baworowem w 1589 r. Służył pod bratem Janem w Mołdawii i tłumił powstanie Nalewajki. Wziął udział w 1601 r. w wyprawie armii koronnej do Inflant na czele 200-konnej roty. Po zakończeniu kampanii król powierzył mu dowodzenie nad wojskiem inflanckim. Po śmierci Zamoyskiego znalazł się w stronnictwie królewskim, biorąc udział w bitwie pod Guzowem na czele piechoty. Za lojalność wobec tronu król wynagrodził go kasztelanią kamieniecką po bracie Andrzeju w 1609 r. Uczestniczył w oblężeniu Smoleńska. Po śmierci Jana przejął dowodzenie nad siłami królewskimi, przyczyniając się do zdobycia twierdzy w 1611 r. Otrzymał po Janie urząd wojewody braclawskiego i starostwo kamienieckie, pozostając komendantem twierdzy smoleńskiej, w której zmarł. Posłował na sejm 1592 r., 1593 r. i 1596 r. Zob. Lipski, „Potocki Jakub,” *PSB* 28, cz. 1 (1984): 18–21; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:36, 111, 118–119, 229, 233, 242, 248, 279, 280, 285, 289, 292, 294, 296, 302–303; Gawron, *Hetman koronny*, 118, 423; Herbst, *Wojna inflancka*, 117, 141; *Posłowie ziemscy*, 338, 358, 374.

^d Adam Prusinowski (ur. ? – zm. 1619) – zaciągnął się do służby wojskowej w armii koronnej najpewniej w okresie panowania Batorego, choć w wykazach chorągwi z okresu wojny z Moskwą z lat 1579–1581 nie figuruje w roli rotmistrza. W czasie bitwy pod Byczyną dowodził 150-konną chorągwią kozacką, wprowadzoną do wojska kwarcianego od 10 XI 1587 r. W późniejszych latach również występuje w popisach kwarcianych, z przerwami aż do 1612 r. Brał udział w wyprawie Zygmunta III do Szwecji i do Mołdawii w 1600 r. na czele husarskiej

chorągwi w sile 100 koni. Ciesząc się uznaniem króla i szlachty, awansował na krzesło senatorskie. W 1613 r. został kasztelanem belskim, a w 1617 r. tamtejszym wojewodą. Był czynnie zaangażowany w prace komisji lwowskiej do rozliczenia konfederatów koronnych w 1614 r. po wyprawie smoleńskiej. Zob. Kowalska, „Prusinowski Adam,” *PSB* 28, (1984–1985): 585–587; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:236; Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 10 (Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa Haertela, 1843), 526; *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej: Urzędnicy województwa belskiego*, 34, 72; *Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku*, oprac. Marian Wolski, t. 3, z. 5 (Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 2007), 111; Wierzbicki, *Senatorowie koronni*, 130–131.

^e Aleksander Siemaszko (ur. ? – zm. 1597 lub 1598) – karierę rozpoczął na dworze Zygmunta Augusta, figurując w spisie dworzan z 1561 r. W 1566 r. został podkomorzym włodzimierskim. Podpisał akt unii lubelskiej w 1569 r. Uczestniczył w wyprawie pskowskiej Batorego, wystawiając 50-konny poczet. Był uczestnikiem bitwy byczyńskiej na czele 100-osobowej roty pieszej, w 1588 r. otrzymał zaś od Zygmunta III starostwo łuckie (być może dzięki protekcji Zamoyskiego), co spotkało się z niezadowolaniem wojewody kijowskiego Konstantego Ostrogskiego. Zob. Janusz Byliński, „Siemaszko Aleksander,” *PSB* 26, (1995–1996): 601–602; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 438; *Posłowie ziemscy*, 188.

^f Stanisław Pękosławski (ur. ? – zm. 1588) – początek jego kariery jest bliżej niezany, choć z pewnością przypadł na okres panowania Zygmunta Augusta. Pękosławski wziął udział u boku Batorego w wojnie z Gdańskiem i Moskwą. Pod Pskowem zastąpił chorego M. Uhrowieckiego, dowodząc całością piechoty koronnej. W 1582 r. król powierzył mu odpowiedzialną funkcję komisarza generalnego w Inflantach. Otrzymał również inflanckie starostwo marienburgskie, obsadzając tamtejszy zamek załogą. W 1585 r. został obrany marszałkiem izby poselskiej na burzliwym sejmie zwyczajnym. Z trudnym zadaniem kierowania izbą poselską poradził sobie nieźle, choć sejm został zerwany – zwłaszcza że na obradach był obecny jego dawny zwierzchnik i bliski współpracownik J. Zborowski, hetman nadworny koronny. Po sejmie król oddał mu grodowe starostwo sandomierskie. Śmierć Batorego zastała go w Inflantach, gdzie dbał o bezpieczeństwo tych ziem wraz z hetmanem polnym litewskim Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem”. W 1587 r. próbował mediacji między zwaśnionymi obozami politycznymi. Na elekcji po pewnym wahaniu opowiedział się za Zygmuntem, po czym wszedł w skład załogi broniącej Krakowa i wziął udział w bitwie pod Byczyną na czele 100-konnej chorągwi husarskiej, która włączona do wojska kwarcianego otrzymała żołd w 1588 r. jedynie za dwa kwartały służby, gdyż Pękosławski zmarł w połowie 1588 r. Cieszył się uznaniem szlachty sandomierskiej, o czym świadczy fakt wstawienia przedsejmowego sejmiku opatowskiego z 1589 r. za jego dziećmi z poleceniem służby na dworze królewskim. Posłował na sejm 1576/1577 r., 1585 r. i sejm koronacyjny 1587/1588 r. Zob. Kotarski i Kowalska, „Pękosławski Stanisław,” *PSB* 25, (1980): 742–744; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 39, 42, 48, 58, 59, 84, 97, 119, 137, 163, 164, 207, 222, 225, 332, 335, 366, 369; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:241–242, 247; Plewczyński, *Bitwa pod Byczyną*, 153, 161; *Posłowie ziemscy*, 248, 281, 288, 306.

^g Jan Zamoyski (ur. ok. 1570 – zm. 1618) – dzięki protekcji stryja kanclerza i hetmana koronnego Jana Zamoyskiego (ur. 1542 – zm. 1605) wystąpił w roli rotmistrza 100-konnej chorągwi kozackiej w okresie kampanii byczyńskiej. Dzięki hetmanowi wielkiemu król w 1588 r. przekazał mu dygnitarstwo w postaci strażnikostwa koronnego wraz ze starostwem barskim po rezygnacji z tego urzędu przez S. Golskiego. Na czele swojej roty strzegł szlaków komunikacyjnych w województwach ruskim i podolskim przed Tatarami, ściśle współpracując z lokalną szlachtą i hetmanami. Na sejmie koronacyjnym Zygmunta III posłowie upominali się, aby liczebność jego roty podnieść do 200 koni. Po wielu latach służby Zamoyski doczekał się nominacji na krzesło senatorskie. W 1604 r. król oddał mu kasztelaninę chełmską, która była już piastowana w rodzie. Zamoyski jako senator brał udział w kilku sejmach (1609 r., w drugim 1613 r. i 1618 r.), ranny w walce z Tatarami zmarł w 1618 r. Zob. *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, 154; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 336; Niesiecki, *Herbarz Polski*, 10:69–70; Wierzbicki, *Senatorowie koronni*, 176–177.

^h Jesienią 1587 r. hetman Zamoyski sformował oddział Kozaków liczący 1,5 tys. ludzi pod dowództwem Kajdasa i wysłał go w celu grabieży dóbr stronników arcyksięcia Maksymiliana na Górny Śląsk. Dokonali oni spustoszenia Bielska i Pszczyny, zob. Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:218.

ⁱ Mikołaj Herburt (ur. ok. 1544 – zm. 1602) – uczestniczył w wojnie z Moskwą 1579–1581 r. na czele 150-konnej roty husarskiej. W 1581 r. został podkomorzym halickim, co świadczy, że cieszył się uznaniem szlachty województwa ruskiego. W kolejnych latach nie był specjalnie zaangażowany w życie polityczne. Jako protegowany Zamoyskiego oraz jego powinowaty w 1585 r. był przewidziany do objęcia województwa podolskiego i starostwa tłumackiego, czego nie udało się zrealizować za życia Batorego. Na sejmie konwokacyjnym 1587 r. został wybrany „starszym nad wojskiem”, sprawując bezpośrednią komendę nad kwarcianymi. Funkcję tę pełnił do końca elekcji. W bitwie byczyńskiej nie brał udziału. Od marca 1587 r. i w kolejnych kwartałach trzymał w wojsku kwarcianym 200-konną rotę jazdy. W 1589 r. podczas najazdu tatarskiego brał udział w radzie wojennej z Zamoyskim we Lwowie. Dzięki kanclerzowi Zygmunt III w styczniu 1588 r. nadał mu województwo podolskie, a pod koniec 1588 r. awansował go na wojewodę ruskiego po śmierci Stanisława Żółkiewskiego starszego. W 1598 r. lub w 1599 r. został skazany na banicję, choć zapewne wyroku nie wykonano. Był posłem na sejm w 1574 r., 1578 r i 1585 r. Zob. Żelewski, „Herburt Mikołaj z Dziedziłowa,” *PSB* 9, (1960–1961): 449–450; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 104, 106, 121, 160, 214, 225, 284, 285, 301, 336, 338, 340, 341, 380, 392; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:110; *Posłowie ziemscy*, 227, 259, 290; Wierzbicki, *Senatorowie koronni*, 71–72.

^j Stanisław Włodek (ur. ok. 1540 – zm. 1615) – ze służbą wojskową związał się najpóźniej w latach siedemdziesiątych XVI w. Brał czynny udział w wojnie z Moskwą 1579–1581 r. na czele 150-konnej roty husarskiej. W 1582 r. otrzymał w nagrodę grodowe starostwo halickie. Dzięki protekcji kanclerza w 1584 r., jako pierwszy w rodzie, otrzymał urząd senatorski, konkretnie kasztelanę kamieniecką. Był obecny na sejmie 1585 r. W okresie trzeciego bezkrólewia sejm konwokacyjny wyznaczył go do zaciągu 100-konnej roty w wojsku kwarcianym. Pomimo pełnionej służby pojawił się osobiście na elekcji, gdzie wotował przeciwko Habsburgowi. W bitwie pod Byczyną nie uczestniczył. Dzięki Zamoyskiemu pod koniec 1588 r. awansował na kasztelana lwowskiego, zaś w 1590 r. na wojewodę bełskiego, zaliczając się do stronnictwa kanclerskiego. W kolejnych latach był mniej związany ze służbą wojskową, a bardziej z polityką, pojawiając się jako senator na sejmie w 1601 r. Zob. *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej: Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku*, oprac. Kazimierz Przyboś, t. 3, z. 1 (Wrocław: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1987), 69; *Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku*, oprac. Eugeniusz Janas et al., t. 3, z. 3 (Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1998), 68; *Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku*, 71; Niesiecki, *Herbarz Polski*, 9:374–375; Pieńkowski, *Trudna droga do władzy*, 64, 284, 336, 338, 340, 381, 442; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:111, 119; Gawron, *Hetman koronny*, 78, 80; Wierzbicki, *Senatorowie koronni*, 171.

^k Jerzy Struś (ur. ? – zm. 1605) – o jego wczesnym życiu nie wiemy nic pewnego. Służbę w wojsku rozpoczął w latach siedemdziesiątych XVI w. W 1575 r. na czele 100-konnej roty wraz z bratem Jakubem brał udział w walce z Tatarami na Podolu pod rozkazami tamtejszego wojewody M. Mieleckiego. W 1576 r. stał już na czele 100-konnej roty w wojsku kwarcianym. W 1576 r. uzyskał grodowe starostwo braclawskie (trudno rozstrzygnąć za czyją protekcją). W tym czasie występował również z tytułem grodowego starosty winnickiego, co oznaczało, że wbrew prawu trzymał dwa starostwa sądowe. Brał udział w wojnie z Gdańskiem oraz w bitwie pod Lubieszowem na czele 100-konnej roty kozackiej. W latach 1577–1579 przebywał na Podolu w składzie kwarcianych. Stał wówczas na czele 100-konnej roty husarskiej oraz 100-konnej roty strzelców konnych. Sejm konwokacyjny 1587 r. powierzył mu zaciąg 100-konnej roty. Na sejmie elekcyjnym prosił o przedłużenie służby rotom kwarcianym i zadbanie o odpowiednie podatki na żołd. W sierpniu 1587 r. podpisał się pod recesem obioru króla Zygmunta. Według autora biogramu w *PSB* uczestniczył w działaniach wymierzonych

w arcyksięcia Maksymiliana oraz w bitwie pod Byczyną. Niemniej Plewczyński o jego udziale w tej batalii nie wspomina. W kolejnych latach Struś przebywał głównie w województwach ukraińskich. W 1595 r. na czele 100 husarzy i 150 kozaków wziął udział w wyprawie do Mołdawii, mając udział w osadzeniu w gospodarstwie rodu Mohyłów. W 1599 r. otrzymał, jako pierwszy w rodzie, krzesło senatorskie w postaci kasztelanii halickiej. W 1600 r. uczestniczył w wyprawie do Mołdawii, gdzie w bitwie pod Bukowem dowodził jednym z pułków jazdy. Posłował na sejm 1582 r., koronacyjny 1587/1588 r. i 1595 r. Zob. Byliński, „Struś Jerzy,” *PSB* 44, (2006–2007): 463–467; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:106, 129, 260, 298, 300, 330; Pięnkowski, *Trudna droga do władzy*, 39, 64, 65, 198; *Posłowie ziemscy*, 279, 308, 360.

^l Jakub Struś (ur. ? – zm. 1589 r.) – brat Jerzego. W 1575 r. na czele 100-konnej rotacji wraz z bratem brał udział w walce z Tatarami na Podolu pod rozkazami tamtejszego wojewody M. Mieleckiego. W latach 1577–1578 dowodził 200-konną rotą husarską, a w latach 1578–1579 100-konną rotą husarską. Aktywny w czasie wojen z Moskwą w latach 1579–1581 brał udział we wszystkich wyprawach Batorego na czele rot husarskiej. Wówczas związał się bardziej z Zamoyskim, który otoczył go protekcją. Dzięki temu w 1583 r. otrzymał niegrodowe starostwo chmielnickie. W schyłkowym okresie rządów Batorego przebywał na Podolu przy kwarcianych. Sejm konwokacyjny 1587 r. zlecił mu zaciąg 100-konnej rotacji do obrony granicy południowej. W wojnie z arcyksięciem Maksymilianem i w bitwie pod Byczyną najpewniej nie brał udziału. W 1589 r. bił się pod Baworowem, gdzie zginął z rąk Tatarów. Zob. Byliński, „Struś Jakub,” *PSB* 44, (2006–2007): 461–462; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:129.

^m Stanisław Golski (ur. ? – zm. 1612 r.) – otrzymał od Batorego w 1578 r. nadanie na strażnikostwo wielkie. Według wykazów Kotarskiego Golski nie brał udziału w wojnie z Moskwą 1579–1581 r., co oznacza, że musiał przebywać na granicy południowej. Popis wojsk kwarcianych z 1581 r. wymienia go na czele 200-konnej rotacji jazdy. Podobnie Golski w kolejnych latach pełnił funkcję rotmistrza w wojsku kwarcianym. W 1588 r. jego rota otrzymała żołd za trzy kwartały służby, po czym Golski zrezygnował z nieznanego powodu na rzecz J. Zamoyskiego (bratanek hetmana wielkiego) ze strażnikostwa. W 1594 r. otrzymał kasztelaninę halicką. Wziął udział w wyprawie do Mołdawii w 1595 r., dowodząc kilkoma rotami jazdy. Dwa lata później awansował na wojewodę podolskiego, zaś w 1603 r. – zapewne dzięki protekcji Potockich – otrzymał województwo ruskie. Coraz bardziej związany ze stronnictwem regalistycznym, odciął się od związków z Zamoyskim. W czasie rokoszu sandomierskiego opowiedział się po stronie monarchy, biorąc udział w bitwie pod Guzowem w centrum wojsk królewskich pod Janem Potockim. Posłował na sejm 1585 r., 1590/1591 r. i 1592 r. Zob. Zdzisław Grot, „Golski Stanisław,” *PSB* 8, (1959–1960): 229–230; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, 154; Pięnkowski, *Trudna droga do władzy*, 336, 341; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:296; *Posłowie ziemscy*, 293, 337, 347.

ⁿ Szymkowicz Temruk (ur. ? – zm. ok. 1615) – wywodził się z rodu kniaziów czerkaskich. W 1561 r. Zygmunt August wydał zgodę na wstąpienie Temruka na służbę królewską. W 1570 r. otrzymał pieniądze ze skarbu na zaciąg 60-konnej rotacji kozackiej. Brał udział w bitwie pod Lubieszowem oraz w wojnie z Gdańskiem. W czasie wojny z Moskwą 1579–1581 r. w popisie na leża zimowe 1579/1580 r. występuje na czele 150-konnej rotacji kozackiej w pułku Zygmunta Rożena, a później w 1581 r. również jako rotmistrz chorągwi kozackiej. Po wojnie służył w wojskach kwarcianych. W 1587 r. na sejmie konwokacyjnym był wymieniony jako rotmistrz. W bitwie pod Byczyną nie wziął udziału. W wojsku kwarcianym służył również w kolejnych latach. Brał udział w 1595 r. w wyprawie do Mołdawii, a po powrocie w tłumieniu powstania Nalewajki. Za służbę otrzymał dość liczne nadania ziemskie, a w 1601 r. polski indygenat za służbę. Zob. Michał Rawita-Witanowski, „Tatarzyn Termuk – Szymkowicz petyhorski indygenat polskim,” *Rocznik Tatarski* 1, (1932): 180–184; Niesiecki, *Herbarz Polski*, 9:72; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, t. 2, 1548–1575 (Zabrze: Wyd. Inforteditions, 2012), 282, 284, 294; 3:28, 36, 64, 66, 68, 178, 189, 278.

^o Jan Potocki.

^p Bartłomiej lub Mikołaj Bełżecki – trudno stwierdzić, który z braci trzymał wówczas rotę w wojsku kwarcianym, gdyż w wykazie ASK brakuje imienia, zaś na konwokacji 1587 r. mieli oni zaciągnąć chorągiew jazdy do służby wspólnie. Ich ojciec Bartłomiej zmarł w 1583 r. jako surogator bełski, co wskazuje na silne związki z Zamoyskim, który był tamtejszym starostą grodowym (od 1572 r.). Bartłomiej Bełżecki młodszy otrzymał swój pierwszy urząd ziemski dopiero pod koniec panowania Zygmunta III, najpierw jako chorąży bełski, a później od 1625 r. podkomorzy. Być może posłował na sejm 1597 r. Zob. Wojciech Hejnosz, „Bełżecki Bartłomiej,” *PSB* 1, (1935): 414; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:392; *Posłowie ziemscy*, 386.

^r Wojciech Chocimirski *vel* Chocimerski (ur. ? – zm. po 1606 r.) – posiadał dobra dziedziczne na Podolu. Jak podaje Niesiecki, ród miał długie tradycje wojskowe, budując w Chocimierzu dwór obronny. W 1579 r. w czasie wojny z Moskwą trzymał w pułku Janusza Zbaraskiego chorągiew husarską. Na czele tej roty w sile 150 koni widzimy go również w pułku Zygmunta Rożena w latach 1579–1581. Być może trzymał chorągiew jazdy kwarcianej w latach 1582–1584. Zaciąg roty do wojska kwarcianego zlecił mu sejm konwokacyjny 1587 r. W 1588 r. otrzymał żołd za cztery kwartały służby. W 1594 r. otrzymał niegrodowe starostwo lubeckie w województwie kijowskim. Posłował na sejm koronacyjny 1576 r., 1585 r., 1590/1591 r., 1592 r. i 1600 r. Zob. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 3 (Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa Haertela, 1839), 43–44; Plewczyński, *Wojny i wojskowość*, 3:197; *Posłowie ziemscy*, 240, 290, 337, 347, 407; *Starostowie niegrodowi*, 193.

^s Niezidentyfikowana chorągiew.

^t Niezidentyfikowana chorągiew.

^u Wynagrodzenie hetmana wielkiego koronnego.

^w Według wycień Filipczak-Kocur armia koronna w okresie od elekcji do koronacji otrzymała 210711 zł, zaś od stycznia do sierpnia 1588 r. 130544 zł, z czego kwarciani w 1588 r. mieli otrzymać tylko 42799 zł, co wskazywałoby na spore zaległości względem wycień pisarza polnego. Zob. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej*, 76.

Suma tym Rotmistrzom przeszłego Pisarza zapłaconych, czyli 67555/19 [gr]. Z osobna *terraordinarie* na furmana odworząc[ego] pieniądze do wojska ze Lwowa wydał zł 60. Do tej sumy wydatki niżej napisane z tych pieniędzy są w roku 1589 położone. To jest. P. Janowi Potockiemu Pisarzowi Polnemu na urząd pisarski od dnia 1 *January* 1588 urzędu do ostatniego dnia *decembris* roku 1589 za lat 2 na kwartał zł 100 [łącznie] zł 800. Temuż na koni 12 zł 15 [gr] za obydwie łącznie zł 180, na kwartał a za lat dwie zł 1440. Temuż na dopłacenie kwartałn[e] od dnia 6 *February* 1587 do dnia 10 *May* roku tegoż zł 1000.

Na zapłatę kwartałn[ą] *sub interregno* zatrzymanego żołnierzom od dnia 10 *Novembris* 1587 do dnia 10 *Februari* 1588. Pan Pisarz Polny na swą rotę rozdał zł 1199 [gr] 25. Tenże Pisarz różnym rotom rozdał, a rekognicjami nie próbował co by zapłacić tego kwartału powinien, kazać i przyjąć na rotę swą zł 2552. Tenże Pisarz Polny pewnym żołnierzom danych zł 390 [gr] 15. Panu Jakubowi Strusowi staro[ście] chmielnickiemu na zasłużone jego dał, co się przy zapłacie ostatka wytracił ma zł 2321 [gr] 1. Panu Baltazarowi Stanisławskiemu Pisarzowi przeszłemu Polnemu zostało być jego *salaris* i na koniec z roku 1587, które Pan Potocki dopłacił zł 226 [gr] 5.

2. Obligacja przez K.J.M. tymże P. żołnierzom za potrzebą Koronną dana, Kraków 11 VI 1588 r.

(Źródło: B. Czart., nr 93, 497r.–497v.)

Oznajmujemy wszem wobec i każdemu z osobna komu to wiedzieć należy, iż widząc tego być potrzebą Rzeczypospolitej za radą i pozwoleniem P. Rad Naszych, przy nas na ten czas będących przypowiedzieliśmy niektórym rotmistrzom służbę na trzecią ćwierć lata. Usarzom po 18 zł, a rotmistrzom po 100 zł na kuchnię i pułkownikom po 300 [zł], która się według przypowiedzianych listów naszych im danych poczyna, a iż za ten czas którzy służyli mając te przypowiedziane listy od nas im na przeszłą służbę dane zapłaty swojej do tych czasów nie wzięli, tedy tym wszystkim rotmistrzom naszym na tym, którzy w służbie zostają na półtoiej ćwierci, jako i tym co zjeżdżają w służby na ćwierć jedną zupełną obiecujemy, słowem naszym Królewskim zupełną i nieodwłoczną zapłatę od dzisiejszego dnia za 8 niedziel to jest *pro die 29 Julii* w Krakowie. *In defectu* gdzieby im pieniądze od nas nie były dane, obiecujemy i obligujemy im dobra nasza i prowenta wolne Stołowi Naszemu należące, mianowicie starostwo samborskie zupełnie, do których wolno im będzie z hetmanem albo z porucznikiem jego, którego im naznaczy po wyjściu tych 8 niedziel wjechać i tam w mieszkaniu wszystkich prowentów używać i tam w mieszkaniu wedle listów przypowiedzianych tamtym, którzy są w służbie, jako i tym, którzy zjechali w służby nasze bez zapłaty, nie wtrącając im w żołd ich zasłużony, a cokolwiek tam żywność w tych dobrach naszych brali to ma nie być im rachowano w zasłużone ich pieniądze, ani żadne szkody, które by wojsko to mogło poddanym naszym w tym starostwie uczynić, o co prawem żadnego z nich dzierżawcy nasi pociągać nie mają, ani instygator nasz i poddani nasi. Na co my ręką swą naszą podpisali i pieczęć naszą koronną rozkazaliśmy przyłożyć. *Sigismundus Rex*, w roku panowania Naszego pierwszego.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego

Rachunki Sejmowe, 1520–1794

Zbiór pism rozmaitych tyjących się dóbr królewskich, 1494–1802

Zbiór pism rozmaitych wydziału wojskowego dotyczących, 1521–1794

Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie

Teki Naruszewicza

Biblioteka Narodowa w Warszawie

Miscellanea z XVI–XVII w.

Edycje źródłowe

- Chłapowski, Krzysztof, oprac. *Starostowie niegrodowi w Koronie 1565–1795 (Materiały źródłowe)*. Warszawa: Wyd. „DiG”, 2017.
- Grodziski, Stefan, oprac. *Volumina Constitutionum*. T. 2, 1550–1609. Cz. 2, 1587–1609. Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2008.
- Kaniewska, Irena, red. *Diariusze sejmu koronacyjnego Zygmunta III Wazy 1587/1588 roku*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016.
- Kaniewska, Irena, red. *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*. Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2013.
- Lepszy, Kazimierz, red. *Archiwum Jana Zamoyskiego*. T. 4. Kraków: Drukarnia W.L. Anczyc i spółka, 1949.
- Sokołowski, August, oprac. *Scriptores Rerum Polonicarum: Archiwum Domu Radziwiłłów*. T. 8. Kraków: nakładem księcia Antoniego Radziwiłła, 1885.
- Sokołowski, August, oprac. *Scriptores Rerum Polonicarum: Dyjaryjusze sejmowe R. 1587. Sejm konwokacyjny i elekcyjny*. T. 11. Kraków: Wyd. Komisji Historycznej Akademii Umiejętności, 1887.

Opracowania

- Byliński, Janusz. „Siemaszko Aleksander.” *Polski Słownik Biograficzny* 26, (1995–1996): 601–602.
- Byliński, Janusz. „Struś Jakub.” *Polski Słownik Biograficzny* 44, (2006–2007): 461–462.
- Byliński, Janusz. „Struś Jerzy.” *Polski Słownik Biograficzny* 44, (2006–2007): 463–467.
- Chłapowski, Krzysztof. „Stanisławski Balcer.” *Polski Słownik Biograficzny* 42, (2003–2004): 111–112.
- Dubas-Urwanowicz, Ewa. *O nowy kształt Rzeczypospolitej. Kryzys w państwie w latach 1576–1586*. Warszawa: Wyd. „DiG”, 2013.
- Filipczak-Kocur, Anna. *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648: projekty, ustawy, realizacja*. Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2006.
- Gawron, Przemysław. *Hetman koronny w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej w latach 1581–1646*. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 2010.
- Gawron, Przemysław. „Proces tworzenia kadry oficerskiej armii koronnej w czasach Zygmunta III Wazy (1587–1632).” W *Organizacja armii w nowożytnej Europie: struktura – urzędy – prawo – finanse*. Red. Karol Łopatecki, 243–276. Zabrze: Wyd. Infortedititions, 2011.
- Gąsiorowski, Antoni, red. *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*. Oprac. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska i Teresa Zielińska. T. 10, *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej. Spisy*. Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1992.
- Gąsiorowski, Antoni, red. *Urzednicy podolscy XIV–XVIII wieku*. Oprac. Eugeniusz Janas, Witold Klaczewski, Janusz Kurtyka i Anna Sochacka. T. 3, z. 3, *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej. Spisy*. Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1998.
- Gąsiorowski, Antoni, red. *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku*. Oprac. Henryk Gmiterek i Ryszard Szczygieł. T. 3, z. 2, *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej. Spisy*. Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1992.

- Gąsiorowski, Antoni, red. *Urzednicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku*. Oprac. Kazimierz Przyboś. T. 3, z. 1, *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej. Spisy*. Wrocław: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1987.
- Gąsiorowski, Antoni, red. *Urzednicy wołyńscy XIV–XVIII wieku*. Oprac. Marian Wolski. T. 3, z. 5, *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej. Spisy*. Kórnik: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 2007.
- Gembarzewski, Bronisław. *Husarze. Ubiór, oporządzenie i uzbrojenie 1500–1775*. Oświęcim: Napoleon V, 2017.
- Gierowski, Józef, Henryk Wisner i Zbigniew Wójcik, oprac. *Historia dyplomacji polskiej*. T. 2, 1572–1795. Red. Zbigniew Wójcik. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1982.
- Górski, Konstanty. *Historia jazdy polskiej*. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1895.
- Grot, Zdzisław. „Golski Stanisław.” *Polski Słownik Biograficzny* 8, (1959–1960): 229–230.
- Hejnosz, Wojciech. „Bełżecki Bartłomiej.” *Polski Słownik Biograficzny* 1, (1935): 414.
- Herbst, Stanisław. *Wojna inflancka 1600–1602*. Zabrze–Tarnowskie Góry: Wyd. Infortitions, 2006. Wyd. 2.
- Kaczorowski, Włodzimierz. *Bitwa pod Byczyną*. Opole: Wyd. Państwowego Instytutu Naukowego, 1988.
- Kaczorowski, Włodzimierz. „Zwycięstwo Jana Zamoyskiego nad arcyksięciem Maksymilianem w bitwie pod Byczyną w świetle szesnastowiecznych gazet ulotnych.” *W Per saecula ad tempora nostra. Sbornik praci k sedesatym narozenina prof. Jaroslava Panka*. Red. Jiří Mikulec i Miloslav Polívka, 583–587. T. 2. Praha: Wyd. Akademie věd České republiky, 2007.
- Kieniewicz, Leszek. *Senat za Stefana Batorego*. Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2000.
- Kotarski, Henryk. „Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582.” *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 16, cz. 2 (1970): 63–123; 17, cz. 1–2 (1971): 51–124, 81–151; 18, cz. 1–2 (1972): 3–92, 43–104.
- Kotarski, Henryk i Halina Kowalska. „Pękoślawski Stanisław.” *Polski Słownik Biograficzny* 25, (1980): 742–744.
- Kowalska, Halina. „Mielecki Mikołaj.” *Polski Słownik Biograficzny* 20, (1975): 759–765.
- Kowalska, Halina. „Prusinowski Adam.” *Polski Słownik Biograficzny* 28, (1984–1985): 585–587.
- Kupisz, Dariusz. *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008.
- Lepszy, Kazimierz. „Drohojowski Jan Tomasz.” *Polski Słownik Biograficzny* 5, (1939–1946): 382–385.
- Lepszy, Kazimierz. *Oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiliana*. Oświęcim: Napoleon V, 2015. Wyd. 2.
- Lipski, Andrzej. „Potocki Jakub.” *Polski Słownik Biograficzny* 28, cz. 1, (1984): 18–21.
- Lipski, Andrzej. „Potocki Jan.” *Polski Słownik Biograficzny* 28, cz. 1, (1984): 24–28.
- Łukomski, Mirosław. *Kwestia turecka, jako czynnik polityki wewnętrznej Rzeczypospolitej w latach 1587–1606*. Zabrze: Wyd. Infortitions, 2011.
- Niesiecki, Kazimierz. *Herbarz Polski*. T. 3. T. 9–10. Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa Haertela, 1839–1843.
- Pawłowska-Kubik, Agnieszka. *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*. Toruń: Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2019.

- Pieńkowska, Anna i Maciej Adam Pieńkowski. „Spory o prerogatywy buławy wielkiej koronnej w latach 1587–1589.” W *Studia nad staropolską sztuką wojenną*. Red. Zbigniew Hundert, Jan Jerzy Sowa i Karol Żojdź, 21–52. T. 6. Oświęcim: Napoleon V, 2017.
- Pieńkowska, Anna. *Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólewia po śmierci Stefana Batorego*. Pułtusk: Wyd. Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztorza w Pułtusku, 2010.
- Pieńkowski, Maciej Adam. „Kwestia wojny z Turcją na sejmie warszawskim 1590 r.” W *Studia historyczno-wojskowe*. Red. Marek Plewczyński i Marek Wagner, 11–42. T. 6. Siedlce: Wyd. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Siedlcach, 2015.
- Pieńkowski, Maciej Adam. *Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej. Sejm koronacyjny Zygmunta III 1587/1588 i sejm pacyfikacyjny 1589 roku*. Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2021.
- Plewczyński, Marek. „Bitwa pod Byczyną 24 stycznia 1588.” *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 17, cz. 1 (1971): 125–170.
- Plewczyński, Marek. *Byczyna 1588*. Warszawa: Bellona, 1994.
- Plewczyński, Marek. „Sieniawski Mikołaj.” *Polski Słownik Biograficzny* 34, (1996–1997): 130–135.
- Plewczyński, Marek. *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku*. T. 2, 1548–1575. T. 3, 1576–1599. Zabrze: Wyd. Infortedititions, 2012–2013.
- Przybyliński, Ryszard. *Hetman Wielki Koronny Mikołaj Mielecki (ok. 1540–1585)*. Warszawa: Wyd. Adam Marszałek, 2002.
- Rawita-Witanowski, Michał. „Tatarzyn Temruk – Szymkowicz petyhorski indygeną polskim.” *Rocznik Tatarski* 1, (1932): 180–184.
- Sokołowski, Wojciech. *Politycy schyłku złotego wieku: małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści*. Warszawa: Wyd. Sejmowe, 1997.
- Sucheni-Grabowska, Anna. „Losy egzekucji dóbr domeny w Koronie w latach 1574–1650.” *Kwartalnik Historyczny* 80, z. 1 (1973): 3–19.
- Wasilewski, Tadeusz. „Trzy nieznanne relacje o wyprawie arcyksięcia Maksymiliana na Kraków w 1587 r.” *Przegląd Historyczny* 59, z. 3 (1968): 280–286.
- Wierzbicki, Andrzej Leszek. *Senatorowie koronni na sejmach w XVII w.* Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2017.
- Wimmer, Jan. *Odparcie najazdu arcyksięcia Maksymiliana w 1587–1588 r.* Warszawa: Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1955.
- Wimmer, Jan. „Wojsko i skarby Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII w.” *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 14, cz. 1 (1968): 4–31.
- Żelewski, Roman. „Herburt Mikołaj z Dziedziłowa.” *Polski Słownik Biograficzny* 9, (1960–1961): 449–450.
- Żelewski, Roman. „Jazłowiecki Mikołaj.” *Polski Słownik Biograficzny* 11, (1964–1965): 124–126.

Prace niepublikowane

- Nagielski, Mirosław. „Historiografia wojskowa epoki nowożytnej (XVI–XVII wieku) – stan badań i perspektywy rozwoju.” Referat, „XX Powszechny Zjazd Historyków Polskich”, Lublin, 2019, mps.

STRESZCZENIE

**Maciej Adam Pieńkowski, „To jest *firmamentum potestatis regia*”.
Wojsko kwarciane w latach 1587–1588**

Artykuł omawia liczebność i funkcjonowanie wojsk kwarcianych w burzliwym trzecim bezkrólewiu oraz w pierwszym roku panowania Zygmunta III. Problem ten nie był dotychczas szerzej omawiany w literaturze przedmiotu, a jedynie zasygnalizowany w opracowaniu Jana Wimmera. Dzięki dotarciu do niewykorzystanych dotychczas materiałów skarbowo-wojskowych udało się ustalić nie tylko liczebność tego wojska w poszczególnych kwartałach interesującego okresu, ale także nazwiska rotmistrzów, spośród których zdecydowana większość brała udział w wojnach z Moskwą za Stefana Batorego. W późniejszym czasie część z nich zrobiła karierę w gronie senatorsko-dygnitarskim, co wiązało się ze służbą wojskową i piastowaniem tytułu rotmistrza. Warto także podkreślić, że weryfikacji został poddany udział kwarcianych w wojnie z arcyksięciem Maksymilianem i w bitwie pod Byczyną. Nie mniej istotnym aspektem, poruszonym w artykule, jest kontekst polityczny użycia kwarcianych w sytuacji rozdwojenia sejmu elekcyjnego i prób osłabienia pozycji hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego oraz poddanie jego prerogatyw ogólnokrajowej dyskusji nad zakresem władzy urzędników centralnych. Kwestia ta nabiera szczególnego znaczenia z perspektywy szlachty ruskiej, ciągle zagrożonej najazdami tatarskimi.

Słowa kluczowe: Wojsko, rotmistrz, hetman, chorągiew, starosta

SUMMARY

**Maciej Adam Pieńkowski, „It is *firmamentum potestatis regia*”.
The Quarter Army in the Years 1587–1588**

The article discusses the strength and functions of the quarter army (*wojsko kwarciane*) during the turbulent third interregnum and the first year of the reign of Sigismund III. Besides being highlighted in a study by Jan Wimmer, this problem has so far not been discussed in great detail in the literature regarding the subject. Thanks to gaining access to previously unused fiscal-military materials, it was possible to determine not only the size of this army in particular quarters of the period of interest, but also the names of individual captains, the vast majority of whom took part in the wars with Moscow under Stefan Batory. Later, some of them made careers in senatorial and dignitary circles, which were associated with military service and holding the title of captain. It is also worth noting that the participation of the army in the war with Archduke Maximilian and at the Battle of Byczyna was verified. Another important aspect discussed in the article is the political context behind the use of the army in the doubling of the election sejm and the attempts to weaken the position of the Grand Hetman of the Crown, Jan

Zamoyski, and subjecting his prerogatives to a nationwide discussion on the scope of power held by central officials. This issue is of particular importance from the perspective of the Ruthenian nobility, who were still threatened by Tatar invasions.

Keywords: Army, captain, hetman, banner, staroste

АННОТАЦИЯ

**Мачей Адам Пеньковски, „*Etо firmamentum potestatis regia*”.
Кварцяное войско в 1587–1588 гг.**

В статье обсуждается численность и функционирование Кварцяного войска в бурное третье междоцарствие и в первый год правления Сигизмунда III. Эта проблема до сих пор не слишком подробно обсуждалась в специализированной литературе; она была лишь обозначена в исследовании Яна Виммера. Благодаря доступу к ранее неиспользованной базе военно-расчетных материалов, удалось определить не только численность этой армии в конкретных кварталах интересующего периода, но и имена ротмистров, подавляющее большинство которых принимало участие в войнах с Москвой под руководством Стефана Батория. Позже некоторые из них сделали карьеру в группе сенаторов и сановников, что было связано с военной службой и присвоением звания ротмистра. Также стоит отметить, что верификации подверглось участие квартальных в войне с эрцгерцогом Максимилианом и в битве под Бычиной. Не менее важным аспектом, обсуждаемым в статье, является политический контекст использования Кварцяного войска в ситуации раздвоения выборного сейма и попыток ослабить позиции великого гетмана коронного Яна Замойского, а также подчинение его прерогатив общенациональной дискуссии о полномочиях центральных чиновников. Этот вопрос имеет особое значение с точки зрения русинской знати, постоянно находящейся под угрозой татарского нашествия.

Ключевые слова: армия, ротмистр, гетман, хоругвь, староста